

ZNIKOMA SPOŁECZNA SZKODLIWOŚĆ CZYNU W PRAKTYCE PROKURATORSKIEJ I SĄDOWEJ

1. WYBRANE ZAGADNIENIA TEORETYCZNE

1.1. WSTĘP

Każdy czyn zabroniony zawiera określony ładunek ujemności (karygodności) wynikający z naruszenia pewnego dobra, co jest, na etapie stanowienia prawa, podstawowym kryterium kryminalizacji. W praktyce wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych dochodzi do sytuacji, gdy konkretne zachowanie wyczerpuje znamiona przestępstwa, mimo że ładunek ujemności, jaki w sobie niesie, jest nieznaczny. Stosowanie kar i innych środków karnych w takiej sytuacji kłóciłoby się z dobrze pojętym poczuciem sprawiedliwości. Ponadto czyny o niewielkiej szkodliwości stanowią dość dużą liczbę przypadków i obciążanie nimi wymiaru sprawiedliwości ograniczałoby możliwość koncentrowania się na sprawach poważniejszych. Odciążenie wymiaru sprawiedliwości od zajmowania się tego rodzaju sprawami następuje albo na drodze procesowej na zasadzie oportunistu¹, albo na drodze materialnoprawnej poprzez przyjęcie w strukturze przestępstwa określonego pułapu karygodności, poniżej którego czyn zabroniony nie jest przestępstwem.

Zgodnie z art. 1 § 2 k.k. nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma. Określając zasady odpowiedzialności karnej, ustawodawca w art. 1 § 2 k.k. opowiedział się zatem za rozwiązaniem materialnym, zakładającym, że jednym z elementów struktury przestępstwa jest karygodność, tzn. odpowiedni, uzasadniają-

---

¹ Polski proces karny opiera się na zasadzie legalizmu (art. 10 k.p.k.), a wyłom od tej zasady stanowi art. 11 k.p.k. Por. S. Łagodziński, *Umorzenie i zawieszenie postępowania karnego w trybie art. 11 k.p.k.*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2004.

cy reakcję karnoprawną, stopień ujemnej zawartości czynu². Oznacza to, że w ramach konkretnego czynu przestępnego, stanowiącego przedmiot indywidualnej oceny organu procesowego, przestępstwo może stanowić wyłącznie czyn społecznie szkodliwy w stopniu większym niż znikomy³.

Spółeczna szkodliwość jest tą immanentną cechą przestępstwa, która pozwala na odróżnienie czynów błahych od poważnych i uznanie za przestępstwo tylko takich, które realnie szkodzą określonym dobrom jednostki bądź dobru społecznemu⁴.

Rozwiązanie materialnoprawne, zdaniem jego zwolenników, pozwala lepiej sprecyzować kryteria oceny stopnia ujemnej zawartości czynu zabronionego i z tego względu ogranicza możliwość zupełnie dowolnych rozstrzygnięć⁵. Ustalenia te podlegają bowiem rygorom dowodowym w procesie karnym i mogą być kwestionowane przez strony niezadowolone z rozstrzygnięcia organu procesowego. Wskazywano również, że ustawodawca operuje dyspozycjami o charakterze syntetycznym⁶. Poszczególne czyny w ramach tego samego typu przestępstwa mogą zawierać większy lub mniejszy ładunek społecznie ujemnej treści. Pojęcie społecznej szkodliwości stanowi zatem pojemną formułę uwzględniającą także indywidualne, szczególne okoliczności konkretnego czynu, których nie obejmują znamiona ustawowe. Zaletą unormowania art. 1 § 2 k.k. jest także to, że daje podstawę do tworzenia i stosowania kontratypów pozaustawowych, np. działania w ramach społecznie aprobowanego zwyczaju⁷.

---

²Zachodnioeuropejskie kodeksy karne akcentują wyłącznie element formalny — określoność czynu zabronionego, jak to czynił Kodeks karny z 1932 r. Ustawowe określenie elementu materialnego (społecznego niebezpieczeństwa czynu) zostało wprowadzone do polskiego ustawodawstwa karnego w 1949 r. przez nowelizację Kodeksu postępowania karnego z 1928 r., a następnie przyjęto je w Kodeksie karnym z 1969 r.

³Obowiązujący Kodeks wykroczeń z 1971 r. nie zawiera odpowiednika art. 1 § 2 k.k. Oznacza to, że czyn wyczerpujący znamiona wykroczenia o subminimalnym stopniu społecznej szkodliwości nie traci cech wykroczenia. Ustalenie, że stopień społecznej szkodliwości wykroczenia jest znikomy, rzutuje co najwyżej na rodzaj i rozmiar reakcji organu orzekającego w stosunku do obwinionego (por. postanowienie SN z 10 czerwca 2003 r., II KK 87/03, LEX nr 78371).

⁴Wyrok SA w Katowicach z 13 stycznia 2005 r., II AKa 455/04, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 1, s. 21.

⁵A. Zoll, *Materialne określenie przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 2, s. 13.

⁶J. Wyrembak, *Ogólna definicja przestępstwa a opis jego materialnej treści*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 4, s. 79.

⁷A. Wąsek w: *Kodeks karny. Komentarz*, t. I: *Artykuły 1–116*, Arche, Gdańsk 2005, s. 26.

Jako wadę rozwiązania przyjętego w art. 1 § 2 k.k. wskazywano zbyt częste wykorzystywanie tej podstawy umorzenia postępowań karnych zgodnie z szeroko rozumianą zasadą oportunistu, podczas gdy funkcjonowanie tego przepisu powinno służyć racjonalizowaniu polityki kryminalnej i nie powinno być wykorzystywane jako sposób na zmniejszenie obciążenia pracą organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości⁸. Podnoszono także, że ujęcie materialne czyni pojęcie przestępstwa niezamkniętym, wprowadza możliwość jego elastycznej oceny, przez co to nie ustawa, lecz organ stosujący przepis decyduje o granicach czynu zabronionego⁹.

Dla oddania materialnej istoty przestępstwa Kodeks posługuje się pojęciem „społeczna szkodliwość”, którym zastąpiono pojęcie „społeczne niebezpieczeństwo” występujące w Kodeksie karnym z 1969 r. Wybór jednego z możliwych terminów ma w dużym stopniu charakter umowy¹⁰. W opiniach przedstawicieli doktryny warunek karygodności określony zwrotem „społeczna szkodliwość” nie uległ w Kodeksie karnym z 1997 r. żadnej zmianie, bowiem redakcja § 2 art. 1 nie różni się od treści przepisu art. 26 § 1 Kodeksu karnego z 1969 r.¹¹. Według projektodawców zmiana tego pojęcia miała na celu między innymi „odcięcie się od kierunków interpretacyjnych, które łączyły karygodność czynu z dotychczasowym życiem sprawcy, jego opinią, karalnością, nagminnością, a więc okolicznościami, które nie mają związku ani z przedmiotową, ani z podmiotową stroną czynu zabronionego”¹².

1.2. MATERIALNE KRYTERIA OCENY SPOŁECZNEJ SZKODLIWOŚCI CZYNU ZABRONIONEGO

W art. 115 § 2 k.k. zawarto enumeratywny katalog okoliczności wyznaczających materialną istotę przestępstwa. W uzasadnieniu rządowego projektu Kodeksu karnego z 1997 r. wskazano, że elementy określające

⁸M. Derlatka, *Społeczna szkodliwość czynu a definicja przestępstwa*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 6, s. 124.

⁹T. Bojarski w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 21.

¹⁰Niektóre przestępstwa są społecznie szkodliwe, ponieważ wyrządzają uszczerbek określonymu dobru, inne zaś tylko zagrażają mu, a więc są społecznie niebezpieczne, por. L. Gardocki, *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 1998, s. 55.

¹¹J. Zientek, *Karygodność i wina jako przesłanki odpowiedzialności w nowym kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 6, s. 9.

¹²Uzasadnienie do projektu Kodeksu karnego, „Państwo i Prawo” 1994, wkładka do nr 3, s. 4.

stopień społecznej szkodliwości nie muszą być konkretyzacją znamion czynu zabronionego.

Artykuł 115 § 2 k.k. stanowi, że: „przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia”.

Katalog wyznaczników stopnia społecznej szkodliwości czynu, określony w art. 115 § 2 k.k., nie powinien być interpretowany rozszerzająco¹³. Kryteria społecznej szkodliwości stanowią okoliczności należące do przedmiotowej strony przestępstwa, do których należy zaliczyć rodzaj, charakter i wartość zaatakowanego dobra, rodzaj, rozmiar i ewentualną odwracalność szkody, grożącej lub wyrządzonej, sposób zachowania się sprawcy (np. użycie przemocy, brutalność, rodzaj użytego narzędzia) i okoliczności temu towarzyszące (np. czas i miejsce czynu), szczególne właściwości podmiotu działającego (np. funkcja lub zajmowane stanowisko), szczególny stan sprawcy (np. nietrzeźwość, odurzenie narkotykiem), charakter więzi łączącej go z zaatakowanym dobrem, szczególne właściwości podmiotu lub przedmiotu bezpośredniego oddziaływania (np. osoba bezbronna, dziecko, osoba stara, rzecz cenna dla kultury), wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków i stopień ich naruszenia. Gdy chodzi o przestępstwa z konkretnego narażenia dobra na niebezpieczeństwo, poza „rozmiarem grożącej szkody” wchodzić może w grę stopień bezpośredniości niebezpieczeństwa i prawdopodobieństwo wywołania szkodliwego skutku¹⁴. Z kolei do podmiotowych elementów społecznej szkodliwości należy zaliczyć umyślność działania i jej odcienie, stopień lekkomyślności lub niedbalstwa, a także cele, pobudki i motywy działania sprawcy. W wyliczeniu zawartym w art. 115 § 2 k.k. brak jest winy sprawcy¹⁵.

---

¹³ Por. wyrok SN z 20 września 2002 r., WA 50/02, OSNKW 2003, nr 1–2, poz. 9.

¹⁴ Por. A. Wąsek w: *Kodeks karny...*, s. 807; J. Majewski, *Materialny element przestępstwa w projekcie kodeksu karnego*, „Przeгляд Sądowy” 1996, nr 6, s. 77.

¹⁵ W uzasadnieniu projektu k.k. podkreślono, że „o stopniu społecznej szkodliwości nie decyduje obecnie stopień winy, chociaż okoliczności wpływające na winę mogą być także istotne dla oceny społecznej szkodliwości. Społeczna szkodliwość i wina są dwoma różnymi elementami przestępstwa, wynikającymi z dwóch, opartych na różnych kryteriach, ocen czynu zabronionego”.

W katalogu wyznaczników stopnia społecznej szkodliwości określonym w art. 115 § 2 k.k. wymieniono jedynie rodzaj i charakter „naruszonego dobra”. Ustawowa definicja społecznej szkodliwości czynu nie uwzględnia rodzaju i charakteru „dobra zagrożonego”, pomijając w tym zakresie przestępstwa formalne. Z uwagi na zamknięty charakter wyliczenia z art. 115 § 2 k.k. *de lege ferenda* należałoby uzupełnić treść tego przepisu o dodatkowe kryterium karygodności w postaci rodzaju i charakteru dobra zagrożonego.

Zachowanie pokrzywdzonego, pojmowane jako przyczynienie się przez niego do powstania skutku, było kwestionowane jako wyznacznik społecznej szkodliwości, twierdzono bowiem, że nie należy ono do zamkniętego katalogu okoliczności decydujących o stopniu społecznej szkodliwości czynu¹⁶. Niemniej określone zachowanie pokrzywdzonego może wpływać na motywację sprawcy, jak również stanowić element okoliczności popełnienia przestępstwa¹⁷. Z tych względów za prawidłową uznać należy praktykę uwzględniania przez organ procesowy zachowania pokrzywdzonego przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości.

Do katalogu kryteriów wyznaczających stopień społecznej szkodliwości nie zalicza się okoliczności niezwiązanych z czynem zabronionym, które wystąpiły przed jego popełnieniem lub po jego popełnieniu. W szczególności dotyczy to sytuacji rodzinnej sprawcy, jego przyznania się do winy, wyrażonego żalu, dotychczasowego trybu życia, opinii z zakładu pracy i miejsca zamieszkania, wieku, ograniczonej poczytalności, stanu zdrowia i wykształcenia¹⁸. Wymienione okoliczności mogą być uwzględnione jedynie przy rozważaniach nad wymiarem kary¹⁹. Słusznie jednak wskazywano, że trudne warunki rodzinne, materialne, zły stan zdrowia mogą wyjątkowo mieć znaczenie przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości, jeżeli pod ich wpływem doszło do popełnienia czynu, a więc jeżeli miały wpływ na kształtowanie motywacji sprawcy. Pogorszenie się warunków materialnych sprawcy, jego sytuacji zdrowot-

---

¹⁶ Por. wyrok SN z 1 lutego 2006 r., V KK 226/05, OSNKW 2006, nr 5, poz. 44; wyrok SN z 19 października 2004 r., II KK 355/04, LEX nr 141299.

¹⁷ Przykładowo można wymienić sytuację sfalszowania dokumentu za zgodą lub na polecenie osoby „pokrzywdzonej”, sprowokowanie przez ofiarę sprawcy przestępstwa pobicia lub znęcania się, zgodę lub prowokowanie przez pokrzywdzonego nieostrożnego zachowania sprawcy, które prowadzi do wyrządzenia mu szkody.

¹⁸ A. Wąsek w: *Kodeks karny...*, s. 806.

¹⁹ Por. postanowienie SN z 25 listopada 2004 r., WK 21/04, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 2205.

nej lub rodzinnej po popełnieniu przestępstwa nie ma już wpływu na ocenę społecznej szkodliwości²⁰.

O znikomej szkodliwości czynu nie może świadczyć sam fakt długo-trwałości postępowania karnego²¹. Przyjęcie znikomej społecznej szkodliwości czynu z uwagi na wpływ czasu od jego popełnienia stanowiłoby w istocie pokusę sięgnięcia do instytucji przedawnienia karalności.

Ze względu na niedopuszczalność rozszerzającej wykładni art. 115 § 2 k.k. należy przyjąć, że nagminność danego rodzaju przestępstw nie powinna być brana pod uwagę przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu²². Trzeba jednak zaznaczyć, że kwestia traktowania nagminności jako czynnika wpływającego na wymiar kary była sporna zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie. W przeszłości dosyć często uznawano nagminność za czynnik określający społeczną szkodliwość (społeczne niebezpieczeństwo) czynu. Z wejściem w życie nowej kodyfikacji karnej zamknięty charakter katalogu z art. 115 § 2 k.k. na ogół nie budził wątpliwości. W kontekście nagminności wskazywano, że pojęcie „okoliczności popełnienia czynu” nie powinno być zbyt rozszerzająco interpretowane²³. Zwrot ten dotyczy sytuacji i stanów dalszych, powiązanych z czynem i stanowiących jego tło. Do okoliczności popełnienia czynu zaliczano m.in. stan kłeski żywiołowej i okres napięć społecznych. Sytuacja nagminności przestępstw wydaje się bliska tym pojęciom z powodu dość odległego powiązania z samym czynem. Niemniej trzeba się zgodzić z poglądem, że przestępstwa osób innych niż oskarżony nie powinny mieć wpływu na stopień społecznej szkodliwości czynu, gdyż oznaczałoby to pogrzebanie zasady indywidualizacji winy i kary²⁴.

Fakt pokrzywdzenia dzieci sam w sobie nie może uchodzić za przesłankę wyłączającą możliwość uznania czynu za szkodliwy w stopniu znikomym, gdyż powinien być oceniany łącznie z pozostałymi elementami wyznaczającymi społeczną szkodliwość zachowania sprawcy²⁵.

---

²⁰Wyrok SN z 19 października 2005 r., IV KK 234/05, LEX nr 164274.

²¹Wyrok SA w Lublinie z 9 listopada 2000 r., II AKa 215/2000, „Przegląd Orzecznictwa Prokuratury Apelacyjnej w Lublinie” 2000, nr 13.

²²Wyrok SN z 20 września 2002 r., WA 50/02, OSNKW 2003, nr 1–2, poz. 9.

²³A. Wąsek w: *Kodeks karny...*, s. 806.

²⁴M. Kiziński, *Glosa do wyroku SN z 20.09.2002 r.*, WA 50/02, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 6, s. 16; por. także: wyrok SA w Łodzi z 4 lipca 2001 r., II AKa 106/01, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 4.

²⁵Wyrok SA w Katowicach z 13 stycznia 2005 r., II AKa 455/04, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 1, poz. 21.

Wysokość sankcji grożących za poszczególne typy przestępstw jako wyznacznik stopnia społecznej szkodliwości była kwestionowana. Wyrażano pogląd, że zagrożenie ustawowe nie powinno mieć decydującego wpływu na ocenę szkodliwości zarzuconego czynu, która powinna być dokonana zgodnie z wymogami art. 115 § 2 k.k. w stosunku do konkretnego przestępstwa²⁶. Wskazywano, że usiłowanie popełnienia zbrodni nie wyłącza samo przez się możliwości uznania takiego czynu za społecznie szkodliwy w stopniu znikomym, a tym samym umorzenia postępowania karnego²⁷. Niemniej trafny wydaje się pogląd, zgodnie z którym o dopuszczalności przyjmowania znikomej szkodliwości czynu powinno przede wszystkim rozstrzygnąć kryterium dolnych progów zagrożenia karą, bowiem tzw. minima kar odbijają najniższy dla danego zbioru przestępstw stopień społecznej szkodliwości. Im wyższe ustawowe zagrożenie (szczególnie w granicy minimalnej), tym mniejsze prawdopodobieństwo, że czyn nie będzie karygodny²⁸.

W wypadku kumulatywnej kwalifikacji prawnej fakt ten wpływa z reguły na wyższy stopień społecznej szkodliwości czynu²⁹. Świadczy to niejako o sumowaniu się karygodności działania sprawcy, który jednym czynem wyczerpuje znamiona kilku przestępstw.

Wyrażano pogląd, że znikomość społecznej szkodliwości musi być dwustronna i zachodzić zarówno po stronie przedmiotowej, jak i podmiotowej³⁰. W doktrynie prezentowany był także pogląd przeciwny, wskazujący na dopuszczalność stwierdzenia znikomej społecznej szkodliwości czynu w przypadku, gdy tylko jeden z ogółu jego elementów zbliża się do poziomu zerowego. Takie stanowisko zajął Sąd Najwyższy, stwierdzając w jednym z orzeczeń, że waga przypisywana poszczególnym wyznacznikom stopnia społecznej szkodliwości czynu nie zawsze powinna być jednakowa. To, który z nich bardziej, a który mniej wpływa na stopień społecznej szkodliwości konkretnego zachowania zależy w przeważającej mierze od tego, jaki typ czynu zabronionego wchodzi w grę oraz od konkretnych okoliczności. W powyższym ujęciu w oce-

---

²⁶ Wyrok SN z 8 grudnia 2004 r., II KK 210/04, LEX nr 155024.

²⁷ Wyrok SN z 15 lutego 1991 r., WRN 195/90, OSNKW 1991, nr 7–9, poz. 43.

²⁸ J. Zientek, *Rola stopnia społecznej szkodliwości czynu w nowym kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 9, s. 69.

²⁹ Wyrok SN z 3 listopada 2004 r., V KK 1/03, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 11.

³⁰ Wyrok SN z 21 stycznia 1998 r., V KKN 39/97, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 6.

nie społecznej szkodliwości liczy się wypadkowa elementów³¹. Między elementami, które mają wyznaczać stopień społecznej szkodliwości, nie musi zachodzić koniunkcja³². Wydaje się istotne, aby organ procesowy nie pominął tych okoliczności wymienionych w art. 115 § 2 k.k., które obiektywnie przekraczają próg karygodności i tym samym nie pozwalają na umorzenie postępowania, a także by w uzasadnieniu decyzji nie powoływał okoliczności, które w ogóle nie stanowią wyznaczników społecznej szkodliwości³³.

Za sporne w doktrynie i orzecznictwie należy uznać zagadnienie, czy organ procesowy ocenia wyłącznie stopień społecznej szkodliwości konkretnego czynu, czy też uprawniony jest do badania jej braku. Zdaniem niektórych komentatorów, skoro nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma, to *a fortiori* nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, który nie wykazuje cechy szkodliwości³⁴. W postępowaniu karnym przypadek taki należy potraktować (na zasadzie analogii) jak wystąpienie okoliczności określonej w art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k., tj. że sprawca nie popełnia przestępstwa³⁵. W konsekwencji sąd powinien wydać wyrok uniewinniający³⁶.

Za prawidłowy należy uznać pogląd, że w nowym Kodeksie karnym organ analizuje wyłącznie stopień społecznej szkodliwości przez pryzmat art. 1 § 2 i art. 115 § 2. Gdyby doszedł do wniosku, że dany typ czynu zabronionego jest pozbawiony całkowicie społecznej szkodliwości (tzn. nie zawiera jej nawet w stopniu znikomym), to rozumowanie takie zmieści się w treści art. 1 § 2 k.k., czyli brak będzie podstaw do uniewinnienia sprawcy³⁷. Organ procesowy nie jest uprawniony do badania, czy dany typ czynu zabronionego w ogóle charakteryzuje się społeczną

³¹ Wyrok SN z 1 lutego 2006 r., V KK 226/05, OSNKW 2006, nr 5, poz. 44.

³² J. Warylewski, *Spoleczna szkodliwość czynu w nowym kodeksie karnym — próba określenia*, „Przegląd Sądowy” 1998, nr 7–8, s. 10.

³³ Na przykład powyżej określonego rozmiaru wyrządzonej szkody umorzenie postępowania nie powinno nastąpić, choćby przemawiały za tym inne kryteria znikomej społecznej szkodliwości.

³⁴ P. Jakubski, *Materialny element przestępstwa i jego znaczenie dla wyłączenia przestępczości konkretnego czynu zabronionego*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 12, s. 33.

³⁵ A. Wąsek w: *Kodeks karny...*, s. 29.

³⁶ Za takim ujęciem — wyrok SN z 25 stycznia 2000 r., WKN 45/99, OSNKW 2000, nr 5–6, poz. 47.

³⁷ B. Kunicka-Michalska, *Z problematyki społecznej szkodliwości czynu*, „Problemy Prawa Karnego” 1998, nr 18, s. 5.

szkodliwością, może jedynie poprzez pytanie prawne uruchomić przewidzianą w ustawie o Trybunale Konstytucyjnym procedurę usunięcia przepisu naruszającego zasadę konstytucyjną z porządku prawnego³⁸.

1.3. ZNIKOMA SPOŁECZNA SZKODLIWOŚĆ CZYNU W ASPEKCIE PROCESOWYM

W przypadku stwierdzenia okoliczności, o której mowa w art. 1 § 2 k.k., następuje odmowa wszczęcia lub umorzenie toczącego się postępowania. Umorzenie postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k. nie jest ani skazaniem, ani uniewinnieniem. Sąd nie stwierdza winy oskarżonego, a jedynie obiektywny fakt sprawstwa. Wskutek braku karygodności czynu podejmuje decyzję o umorzeniu. Takie rozstrzygnięcie nie oznacza aprobaty dla sprawcy i jego zachowania, gdyż może ono znaleźć ujemne konsekwencje, np. w postępowaniu dyscyplinarnym. Zgodnie z art. 18 § 2 k.p.k., jeżeli sąd lub prokurator dopatruje się w czynie przewinienia dyscyplinarnego albo naruszenia obowiązków służbowych lub zasad współżycia społecznego, może — odmawiając wszczęcia postępowania albo umarżając je, zwłaszcza z powodu znikomej szkodliwości społecznej czynu — przekazać sprawę innemu właściwemu organowi.

W zakresie umorzenia postępowania z uwagi na znikomą społeczną szkodliwość podkreślano znaczenie szczegółowego uzasadnienia orzeczenia. Przy ocenie stopnia szkodliwości nie jest wystarczające ogólne powołanie się na stronę przedmiotową i podmiotową przestępstwa, ale należy wykazać, jakie elementy przemawiają za uznaniem znikomej szkodliwości danego czynu³⁹. Oceny tej nie można sprowadzać do ogólników, ale należy wskazać, jakie są jej konkretne kryteria, a uwzględnić w niej trzeba zwłaszcza szkodę poniesioną przez ofiarę, bo właśnie ona jest najczęściej powodem ukarania⁴⁰.

Umorzenie postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k. (w zw. z art. 1 § 2 k.k.) w trybie art. 339 § 3 k.p.k., tj. przed rozprawą, uzasadnione jest tylko wówczas, gdy w konkretnej sprawie nie budzi wątpliwości, że oskarżony popełnił czyn zabroniony, który jest rzeczywiście znikomo szkodliwy. Umorzenie nie jest zatem dopuszczalne w wypadku, gdy zebrane dowody nie mają jednoznacznej wymowy i dokonanie trafnych

³⁸ A. Zoll, *Materialne...*, s. 10.

³⁹ Wyrok SN z 21 stycznia 1998 r., V KKN 39/97, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 6, poz. 1.

⁴⁰ Wyrok SA w Katowicach z 20 czerwca 2000 r., II AKA 99/00, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” 2000, nr 7–8, poz. 39.

ustaleń faktycznych co do istotnych okoliczności czynu wymaga wnikliwej i krytycznej oceny materiału dowodowego⁴¹.

Na etapie postępowania odwoławczego w sytuacji, gdy przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu pominięto okoliczności wymienione w art. 115 § 2 k.k. lub wzięto pod uwagę okoliczności niewymienione w tym przepisie, w grę może wchodzić jedynie zarzut określony w art. 438 pkt 1 k.p.k., gdy zaś okolicznościom określonym w art. 115 § 2 k.k. nadano zbyt dużą lub zbyt małą rangę, można mówić o zarzucie z art. 438 pkt 3 k.p.k.⁴².

2. WYNIKI BADANIA

2.1. PRZEDMIOT, CELE I METODA BADANIA

Przedmiotem badania była analiza spraw, w których postępowanie karne zostało umorzone na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k. Badaniu poddano praktykę stosowania tego przepisu przez prokuratury i sądy rejonowe⁴³. Jego celem było przeanalizowanie poprawności umorzeń z uwagi na znikomą społeczną szkodliwość czynu. Istnieje bowiem ryzyko zbyt szerokiego stosowania przedmiotowej instytucji lub wręcz instrumentalnego jej traktowania. Formułowano obawy, że przy posługiwaniu się kategorią społecznej szkodliwości czynu praktyka prokuratorska i sądowa pójdzie zbyt daleko w kierunku oportunistycznego procesowego, z jednoczesnym naruszeniem zasady legalizmu⁴⁴.

Metoda zastosowana przy zbieraniu materiałów dla potrzeb niniejszego opracowania polegała na badaniu akt i wykorzystaniu danych

---

⁴¹Postanowienie SN z 9 marca 1995 r., II KRN 12/95, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 6, poz. 11.

⁴²Wyrok SN z 19 października 2004 r., II KK 355/04, LEX nr 141299, podobnie postanowienie SN z 5 października 2001 r., III KKN 530/99, LEX nr 51937.

⁴³Tego rodzaju badania praktyki były przeprowadzane dotąd na niewielką skalę i na gruncie Kodeksu karnego z 1969 r. (np. A. Staczyńska, *Umorzenie postępowania ze względu na społeczne niebezpieczeństwo czynu w praktyce sądowej*, ZN IBPS 1975, nr 2).

⁴⁴Podsumowując praktykę stosowania instytucji społecznego niebezpieczeństwa czynu wskazywano, że stanowiła ona rodzaj wytrychu pozwalającego uniknąć istotnej analizy poprzez puste stwierdzenie, że coś jest lub nie jest społecznie niebezpieczne. Wyrażono obawy, że zamiana tego pojęcia na pojęcie społecznej szkodliwości jest pozorna, bowiem rozwiązanie to popycha praktykę w koleiny dotychczasowego schematycznego sposobu stosowania prawa (J. Kochanowski, *Przeciwko pospiesznej kodyfikacji karnej*, „Palestra” 1990, nr 8-9, s. 16).

statystycznych dostępnych w Wydziale Statystyki Departamentu Organizacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości. Do próby wylosowano 18 prokuratur i 45 sądów. Zbadano ogółem 402 sprawy karne prawomocnie zakończone umorzeniem postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k. w 2005 r. Materiał ten obejmował 179 spraw zakończonych na etapie postępowania przygotowawczego w prokuraturach rejonowych i 223 sprawy zakończone orzeczeniem sądu rejonowego.

Do szczegółowej analizy zakwalifikowano te sprawy, w których orzeczenie zawierało uzasadnienie, bowiem wskazane w uzasadnieniu kryteria umorzenia pozwalają na miarodajną ocenę, jakimi przesłankami kierowano się przy podjęciu takiej decyzji, a zatem umożliwiają weryfikację poprawności (legalności) zapadłego orzeczenia⁴⁵.

Uzasadnienie do orzeczenia zawierało 248 spraw, tj. 62% ogółu wylosowanych akt, w tym 140 z postępowania przygotowawczego (78%) i 108 w postępowaniu sądowym, co stanowiło jedynie 48%. Oznacza to, że ponad połowa spraw w postępowaniu sądowym, w których zapadło orzeczenie o umorzeniu postępowania na podstawie znikomej społecznej szkodliwości, uchyla się od merytorycznej kontroli procesu decyzyjnego sądu. W praktyce chodziło wyłącznie o orzeczenia zapadłe w formie wyroków, bowiem uzasadnienie postanowienia jest obligatoryjne. Nasuwa się wniosek, że w tej sytuacji rozstrzygnięcia sądu oparte na przesłance znikomej społecznej szkodliwości zyskały aprobatę uczestników postępowania karnego, w tym zwłaszcza prokuratora, i nie były przedmiotem kontroli instancyjnej.

Z danych Wydziału Statystyki Departamentu Organizacyjnego Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, że w 2005 r. w prokuraturach rejonowych zakończono ogółem 1 656 495 spraw, w tym co do osób 647 341. Z tej liczby na podstawie znikomej społecznej szkodliwości umorzono 7603 spraw, w tym co do 4551 osób.

O ile w prokuraturach rejonowych gromadzi się dane w zakresie umorzeń na wskazanej podstawie, o tyle w sądach rejonowych brak jest analogicznych danych. W sprawozdaniach MS-S6r, dotyczących osób osądzonych w I instancji, wyszczególniono jedynie zbiorczo kategorię umorzeń na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k., czyli łącznie ujęto

---

⁴⁵Nie oznacza to, że na podstawie analizy spraw, w których orzeczenie nie zawierało uzasadnienia, nie można stwierdzić, że decyzja organu procesowego o umorzeniu postępowania była błędna (np. w przypadku znacznej wartości szkody), jednak dociekanie motywów umorzenia w tej sytuacji mogło prowadzić do subiektywnych ocen badającego.

przypadki znikomej społecznej szkodliwości czynu i sytuacji, w których sprawca nie podlega karze. Mimo tego mankamentu dane te w przybliżony sposób obrazują skalę badanej instytucji. Z danych ogólnopolskich wynika, że w sądach rejonowych w 2005 r. osądzono w I instancji 569 761 osób. Postępowanie karne umorzono w stosunku do 17 319 osób, z tego na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k. wobec 3958 osób⁴⁶. Z powyższych danych wynika, że do umorzenia postępowania na podstawie znikomej społecznej szkodliwości zdecydowanie częścię dochodzi na etapie postępowania przygotowawczego, w tym znaczna liczba umorzeń ma miejsce już w fazie postępowania *ad rem*. Zjawisko to należy ocenić jako naturalne i korzystne, bowiem zasadnicza selekcja spraw kryminalnie nieistotnych powinna następować możliwie najszybciej.

Zestawienie liczby wszystkich zakończonych spraw do postępowań umorzonych z uwagi na znikomą społeczną szkodliwość wskazuje, że badana instytucja dotyczy jedynie pewnego niewielkiego marginesu orzeczeń. Wydaje się jednak, że margines ten, szczególnie w sytuacji konkretnego czynu zabronionego, nabiera szczególnej wagi, daje bowiem organom stosującym prawo szerokie możliwości decyzyjne w kluczowej dla prawa karnego kwestii określenia granic przestępstwa.

2.2. KRYTERIA SPOŁECZNEJ SZKODLIWOŚCI CZYNU WYSTĘPUJĄCE W ORZECZENIACH

Przedmiotem szczegółowej analizy były wyznaczniki społecznej szkodliwości wskazane w uzasadnieniu danego orzeczenia. Wyodrębniono kryteria zgodne z art. 115 § 2 k.k. i kryteria błędne, które wykraczały poza pojęcie znikomej społecznej szkodliwości czynu.

Prawidłowe kryteria stanowiły:

- rodzaj i charakter naruszonego dobra,
- rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody,
- sposób i okoliczności popełnienia czynu,
- waga naruszonych przez sprawcę obowiązków,
- postać zamiaru,
- motywacja sprawcy,
- rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia.

---

⁴⁶ Uwzględniając wskazane zastrzeżenia dotyczące danych statystycznych z sądów, próba badawcza obejmowała około 3,4% spraw umorzonych w prokuraturach i sądach w 2005 r.

Do nieprawidłowych kryteriów zaliczono:

- właściwości osobiste sprawcy (wiek, osobowość, stan zdrowia psychicznego, poziom rozwoju intelektualnego) oraz jego warunki osobiste (sytuacja materialna, socjalna, warunki rodzinne),
- dotychczasowy tryb życia (niekaralność, opinia),
- okoliczności zaistniałe po dacie czynu,
- okoliczności związane z prowadzonym postępowaniem.

Na podstawie analizy poszczególnych spraw w grupie okoliczności, które miały miejsce po dacie czynu, sklasyfikowano trzy podgrupy:

1) okoliczności związane z pokrzywdzonym:

- brak zainteresowania ściganiem lub ukaraniem sprawcy,
- brak odczucia pokrzywdzenia,
- przebaczenie, pojednanie się, ugoda⁴⁷,
- brak konfliktu między stronami, ponowne wspólne zamieszkiwanie lub ustanie wspólnego zamieszkiwania;

2) okoliczności związane ze sprawcą:

- poprawa zachowania sprawcy lub obietnica poprawy, skrucha,
- przeproszenie ofiary,
- podjęcie leczenia, terapii,
- sumienne wykonywanie obowiązków,
- opieka nad pokrzywdzoną,
- pogorszenie stanu zdrowia lub sytuacji finansowej;

3) okoliczności związane z zadośćuczynieniem:

- naprawienie szkody lub usunięcie stanu niezgodnego z prawem, w tym uzyskanie zezwolenia, zawarcie umowy, zaprzestanie nielegalnej działalności,
- zapłata zobowiązań lub danin publicznoprawnych.

W grupie okoliczności związanych z prowadzonym postępowaniem można wymienić:

- znaczny upływ czasu od zdarzenia,
- przyznanie się do winy,
- odwołanie fałszywych zeznań przed sądem,
- późne złożenie zawiadomienia, złożenie zawiadomienia motywowane konfliktem, emocjami lub pod presją osób trzecich,
- wysokie koszty społeczne związane z dalszym ściganiem sprawcy,
- fakt, że prowadzone postępowanie stanowi dostateczną dolegliwość dla sprawcy,

⁴⁷ Oprócz udziału sprawcy wymagają przede wszystkim dobrej woli pokrzywdzonego.

- niecelowość karania,
- brak interesu społecznego w dalszym ściganiu sprawcy,
- ignorowanie przez pokrzywdzonego wezwań do stawiennictwa,
- stwierdzenie pokrzywdzonego, że odmówi zeznań przed sądem,
- pozytywny wynik mediacji,
- skazanie za inny czyn związany ze sprawą,
- brak popełnienia podobnego przestępstwa po dacie czynu,
- niekorzystne skutki skazania (np. zwolnienie z pracy),
- pogłębienie konfliktu w wyniku postępowania karnego, ponowne antagonizowanie stron.

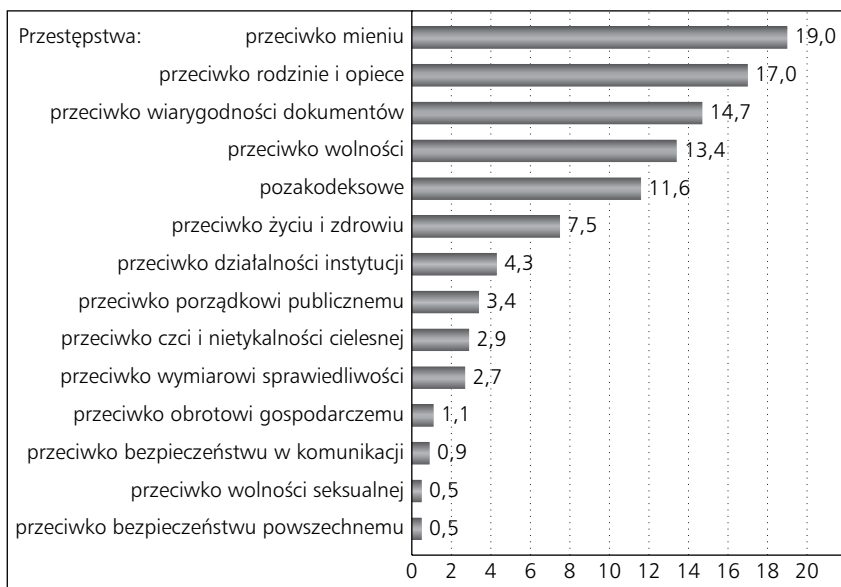
2.3. RODZAJE PRZESTĘPSTW I KWALIFIKACJA PRAWNA CZYNÓW, CO DO KTÓRYCH POSTĘPOWANIE UMORZONO Z UWAGI NA ZNIKOMĄ SPOŁECZNĄ SZKODLIWOŚĆ

Najwięcej umorzeń dotyczyło przestępstw przeciwko mieniu (19% — 84 przypadki)⁴⁸. W dalszej kolejności umarzano przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece (17% — 75 przypadków), wiarygodności dokumentów (15% — 65 przypadków), wolności (13% — 59 przypadków) oraz przeciwko życiu i zdrowiu (7% — 33 przypadki). Przypadki umorzeń dla pozostałych rodzajów przestępstw nie przekroczyły 5%, z wyjątkiem przestępstw pozakodeksowych, które zajęły piątą pozycję (12%, 51 przypadków). Przestępstwa pozakodeksowe zostaną omówione osobno w dalszej części opracowania, bowiem kategoria ta obejmuje dość luźno powiązaną grupę czynów zabronionych.

Umorzenia dla poszczególnych kwalifikacji prawnych przedstawia tabela 1, dla przestępstw zaś ujętych rodzajowo tabela 2.

W postępowaniu przygotowawczym najczęściej, bo w 46 przypadkach, umarzano sprawy dotyczące przestępstw przeciwko mieniu, co stanowiło 22%. Były to przede wszystkim występki kwalifikowane z art. 278 § 1–3 k.k. (13 przypadków), art. 284 § 1 i 2 k.k. (10 przypadków) i art. 286 § 1 k.k. (10 przypadków). Zwraca uwagę druga pozycja przypadków umorzeń dotyczących przestępstw zamieszczonych w przepisach pozakodeksowych — 39 przypadków, to jest 20%. W dalszej kolejności umarzano sprawy dotyczące przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (33 przypadki — 17%), w tym kwalifikowanych głównie z art. 207

⁴⁸ W sytuacji kumulatywnej kwalifikacji prawnej czynu lub realnego zbiegu przestępstw poszczególne kwalifikacje potraktowano jako odrębny przypadek. Na 402 sprawy przypadało 441 kwalifikacji prawnych.

Wykres 1. Umorzenia poszczególnych rodzajów przestępstw (%)

§ 1 k.k. (28 przypadków), przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów (30 przypadków — 15%), przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (18 przypadków — 9%) i przestępstwa przeciwko wolności (12 przypadków — 9%). Umorzenia pozostałych rodzajów przestępstw nie przekroczyły 3%.

W postępowaniu sądowym najczęściej, bo w 47 przypadkach, dochodziło do umorzenia spraw dotyczących przestępstw przeciwko wolności, co stanowiło 19%. Były to przede wszystkim przestępstwa kwalifikowane z art. 190 § 1 (36 przypadków) i z art. 193 k.k. (7 przypadków). Następną grupę stanowiły sprawy dotyczące przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (42 przypadki), co stanowiło 17%. Były to głównie przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. (36 przypadków). Przestępstwa przeciwko mieniu zajęły dopiero trzecią pozycję — 41 przypadków (16%). W dalszej kolejności umarzano sprawy obejmujące przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów (35 przypadków — 14%), w tym głównie kwalifikowane z art. 270 § 1 k.k. (23 przypadki), następnie przestępstwa przeciwko ży-

Tabela 1. Umorzenia dla poszczególnych kwalifikacji prawnych

Kwalifikacja prawna (artykuł k.k.)	Liczba	Procent	Kwalifikacja prawna (artykuł k.k.)	Liczba	Procent
156 § 1	1	2	263 § 2	14	3,2
157 § 1	7	1,6	264 § 1	1	2
157 § 2	16	3,6	270 § 1	45	10,2
157 § 3	1	2	270 § 2	1	2
158 § 1	8	1,8	270 § 3	1	2
160 § 1	1	2	271 § 1	4	9
164 § 1	2	5	271 § 3	1	2
177 § 1	2	5	272	3	7
177 § 2	1	2	273	2	5
178a § 2	1	2	274	1	2
189 § 1	1	2	276	6	1,4
190 § 1	40	9,1	278 § 1	16	3,6
191 § 1	3	7	278 § 2	1	2
191 § 2	4	9	278 § 5	9	2,0
193	10	2,3	279 § 1	4	9
197 § 1	2	5	282	1	2
207 § 1	66	15,0	284 § 1	8	1,8
208	1	2	284 § 2	10	2,3
209 § 1	9	2,0	284 § 3	1	2
212 § 1	4	9	286 § 1	17	3,9
216 § 1	7	1,6	286 § 2	2	5
217 § 1	2	5	286 § 3	1	2
218 § 1	1	2	288 § 1	2	5
222 § 1	2	5	289 § 1	1	2
224 § 2	2	5	290 § 1	5	1,1
226 § 1	8	1,8	291 § 1	1	2
227	1	2	291 § 2	1	2
231 § 1	5	1,1	292 § 1	4	9
231 § 2	1	2	297 § 1	3	7
233 § 1	6	1,4	300 § 2	2	5
233 § 6	1	2	310 § 2	1	2
234	1	2	Przestępstwa pozakodeksowe	51	11,6
242 § 3	2	5	Ogółem	441	100,0
245	2	5			

ciu i zdrowiu (15 przypadków — 6%), głównie kwalifikowane z art. 157 § 2 k.k. (10 przypadków), kolejno przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego (14 przypadków — 6%) i przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej (13 przypadków — 5%). Umorzenia pozostałych rodzajów przestępstw nie przekro-

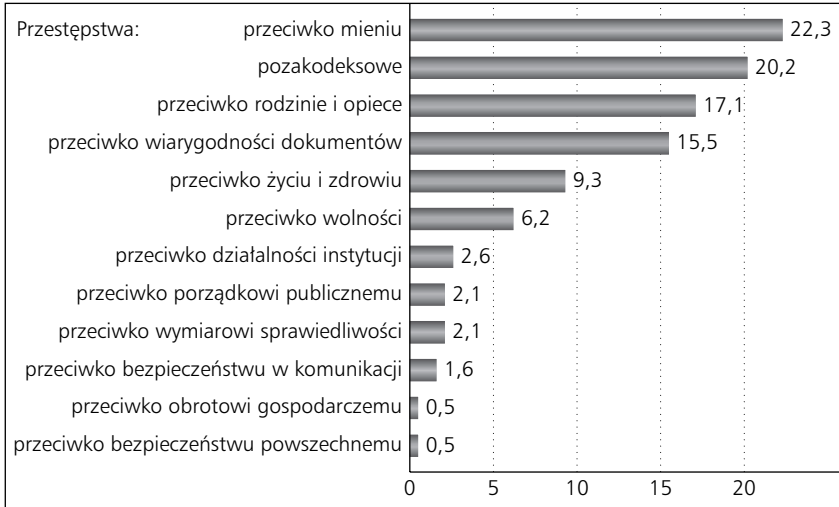
Tabela 2. Umorzenia dla poszczególnych rodzajów przestępstw

Przestępstwa	Liczba	Procent
przeciwko życiu i zdrowiu	33	7,5
przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu	2	5,0
przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji	4	9,0
przeciwko wolności	59	13,4
przeciwko wolności seksualnej	2	5,0
przeciwko rodzinie i opiece	75	17,0
przeciwko czci i nietykalności cielesnej	13	2,9
przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową	1	2,0
przeciwko działalności instytucji państwowych i samorządu terytorialnego	19	4,3
przeciwko wymiarowi sprawiedliwości	12	2,7
przeciwko porządkowi publicznemu	15	3,4
przeciwko wiarygodności dokumentów	65	14,7
przeciwko mieniu	84	19,0
przeciwko obrotowi gospodarczemu	5	1,1
przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi	1	2,0
pozakodeksowe	51	11,6
Ogółem	441	100,0

czyły 5%. Dotyczyło to m.in. przestępstw zamieszczonych w przepisach pozakodeksowych. Zwraca uwagę pojawienie się w postępowaniu sądowym przypadków umorzenia postępowania w sprawach dotyczących przestępstw przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową, wolności seksualnej i obrotowi pieniędzmi.

Porównanie obu postępowań prowadzi do wniosku, że sądy umarzały postępowanie w znacznie szerszym zakresie kwalifikacji prawnych. Wskazuje ono także na znaczne różnice w obrębie poszczególnych rodzajów przestępstw. Odsetek umorzeń w zakresie przestępstw przeciwko rodzinie i opiece oraz wiarygodności dokumentów kształtował się na zbliżonym poziomie. Istotne rozbieżności dotyczyły przestępstw przeciwko wolności, które w postępowaniu sądowym umarzano trzykrotnie częściej niż w przygotowawczym. Częściej także umarzano sprawy o przestępstwa przeciwko porządkowi powszechnemu, działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego i wymiaro-

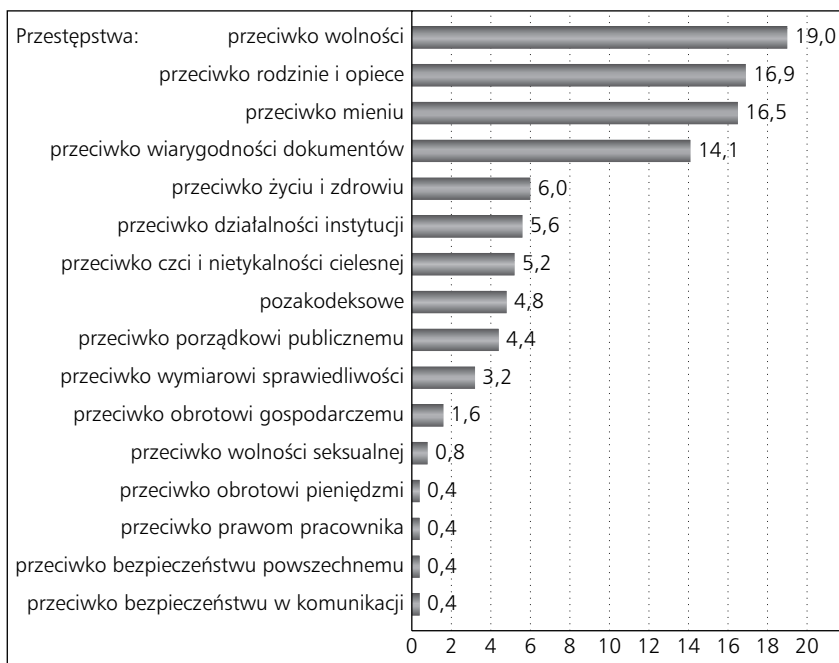
Wykres 2. Umorzenia poszczególnych rodzajów przestępstw w postępowaniu przygotowawczym (%)

wi sprawiedliwości. Z kolei w prokuraturach czterokrotnie częściej niż w sądach umarzano sprawy dotyczące przestępstw pozakodeksowych, częściej także umarzano sprawy dotyczące przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu oraz przeciwko mieniu. Nie budzi wątpliwości brak w postępowaniu przygotowawczym umorzeń w zakresie przestępstw przeciwko czci i nietykalności cielesnej jako przestępstw ściganych z oskarżenia prywatnego.

2.4. KRYTERIA UMORZENIA POSTĘPOWANIA Z UWAGI NA ZNIKOMĄ SPOŁECZNĄ SZKODLIWOŚĆ CZYNU — OCENA OGÓLNA

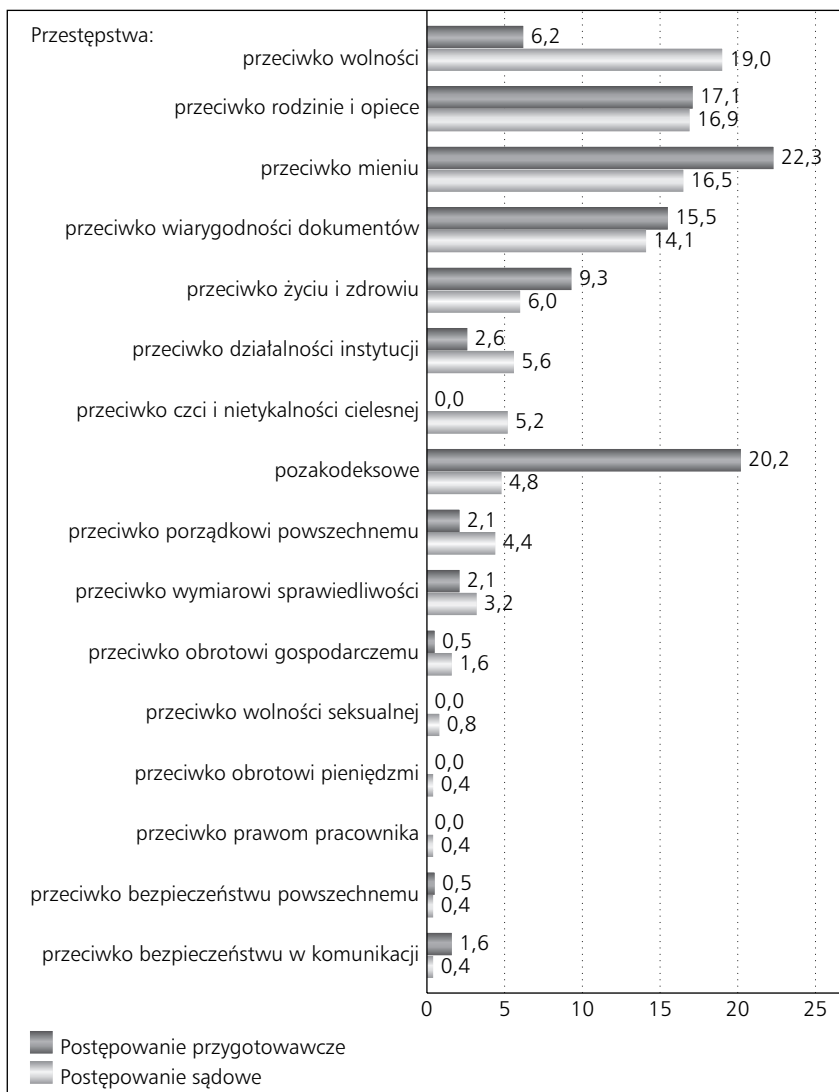
Orzeczenia prokuratur i sądów w przedmiocie umorzenia postępowania na podstawie znikomej społecznej szkodliwości można w ogólny sposób podzielić na takie, które opierały się tylko na prawidłowych kryteriach, takie, które opierały się tylko na nieprawidłowych kryteriach, i takie, które zwierały częściowo kryteria prawidłowe i nieprawidłowe. W tym ostatnim przypadku orzeczenia w przedmiocie umorzenia postę-

Wykres 3. Umorzenia poszczególnych rodzajów przestępstw w postępowaniu sądowym (%)

powania, choć zawierały częściowo prawidłowe kryteria, wskazywały na wadliwy proces decyzyjny organu procesowego.

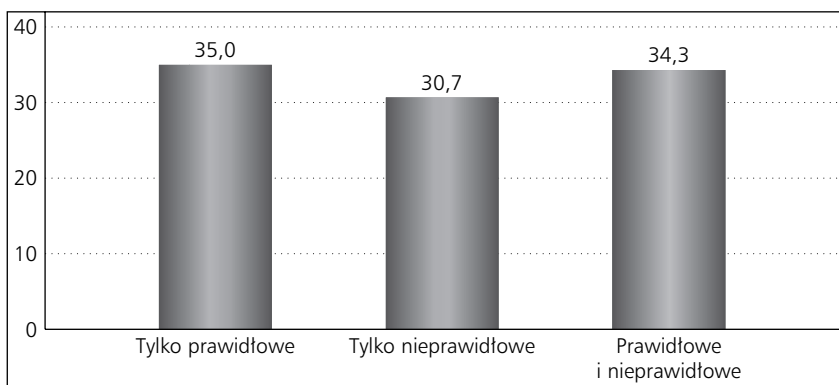
Analiza kryteriów występujących w uzasadnieniach spraw umorzonych w postępowaniu przygotowawczym wykazała, że jedynie 35% spośród nich umorzono na podstawie wyłącznie prawidłowych kryteriów, blisko 31% wyłącznie na podstawie nieprawidłowych kryteriów, zaś ponad 34% spraw umorzono, podając zarówno prawidłowe, jak i nieprawidłowe kryteria. Odsetek spraw, w których decyzja zapadła częściowo na podstawie nieprawidłowych kryteriów lub opierała się wyłącznie na podstawie nieprawidłowych kryteriów, wyniósł łącznie aż 65. Oznacza to, że blisko dwie trzecie wszystkich umorzeń było orzeczeniami wadliwymi w całości lub w części. Wynika z tego, że znacząca część postanowień zapadłych na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k. została wydana z naruszeniem prawa.

Wykres 4. Umorzenia w zakresie poszczególnych rodzajów przestępstw w postępowaniu przygotowawczym i sądowym (%)

Tabela 3. Ogólna ocena kryteriów występujących w uzasadnieniu

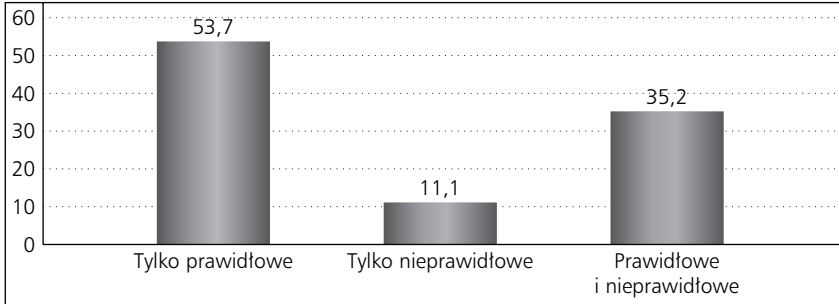
Postępowanie	Tylko prawidłowe		Tylko nieprawidłowe		Prawidłowe i nieprawidłowe	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Przygotowawcze	49	35,0	43	30,7	48	34,3
Sądowe	58	53,7	12	11,1	38	35,2
Ogółem	107	43,1	55	22,2	86	34,7

Wykres 5. Ogólna ocena kryteriów występujących w uzasadnieniu spraw umorzonych w postępowaniu przygotowawczym (%)

Spośród spraw umorzonych w postępowaniu sądowym blisko 54% umorzono na podstawie wyłącznie prawidłowych kryteriów, 11% wyłącznie na podstawie nieprawidłowych kryteriów, zaś 35% umorzono, podając zarówno prawidłowe, jak i nieprawidłowe kryteria. Na etapie sądowym ponad połowa spraw, w których sporządzono uzasadnienie, opierała się zatem w całości na podstawie właściwych wyznaczników oceny społecznej szkodliwości popełnionych przestępstw. Jednak odsetek spraw, w których decyzja zapadła częściowo lub wyłącznie na podstawie nieprawidłowych kryteriów, był wysoki i wynosił łącznie 46.

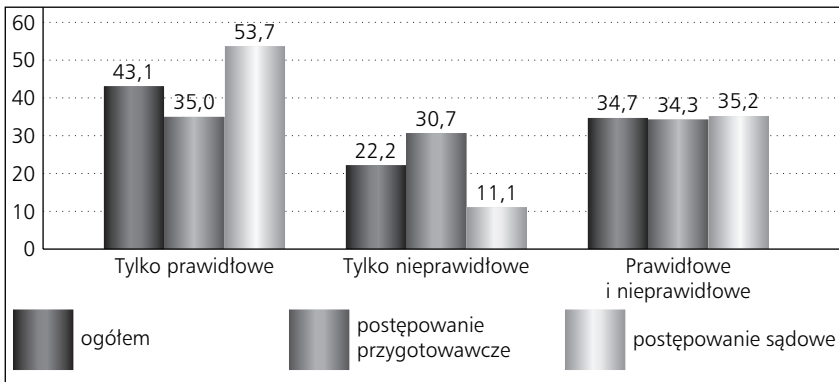
Odsetek spraw umorzonych w postępowaniu przygotowawczym i sądowym na podstawie mieszanych — prawidłowych i nieprawidłowych — kryteriów kształtował się na tym samym poziomie (średnio 35%). W sprawach prokuratorskich zanotowano natomiast trzykrotnie wyższy

Wykres 6. Ogólna ocena kryteriów występujących w uzasadnieniu spraw umorzonych w postępowaniu sądowym (%)

udział orzeczeń opartych wyłącznie na błędnych kryteriach umorzenia. Wskazuje to bądź na brak wiedzy w zakresie czynników określających stopień społecznej szkodliwości czynu, bądź na oportunistyczny charakter organów prowadzących postępowanie przygotowawcze.

Wykres 7. Ogólna ocena kryteriów występujących w uzasadnieniu (%)

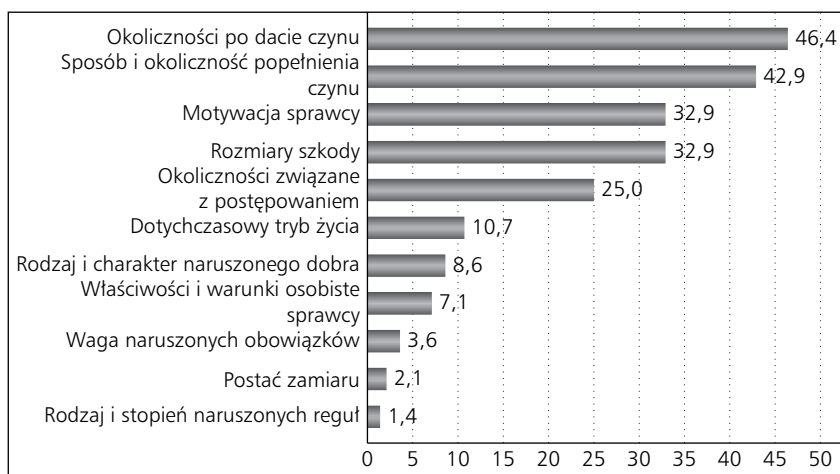

Decyzje prawidłowe na poziomie odpowiednio 35% (prokuratury) i blisko 54% (sądy), czyli łącznie na poziomie ponad 43% wszystkich spraw zawierających uzasadnienie, powodują, że praktyka stosowania omawianej instytucji w istotny sposób różni się z jej podstawami materialnoprawnymi.

2.5. SZCZEGÓŁOWA ANALIZA KRYTERIÓW UMORZENIA POSTĘPOWANIA Z UWAGI NA ZNIKOMĄ SPOŁECZNĄ SZKODLIWOŚĆ CZYNU

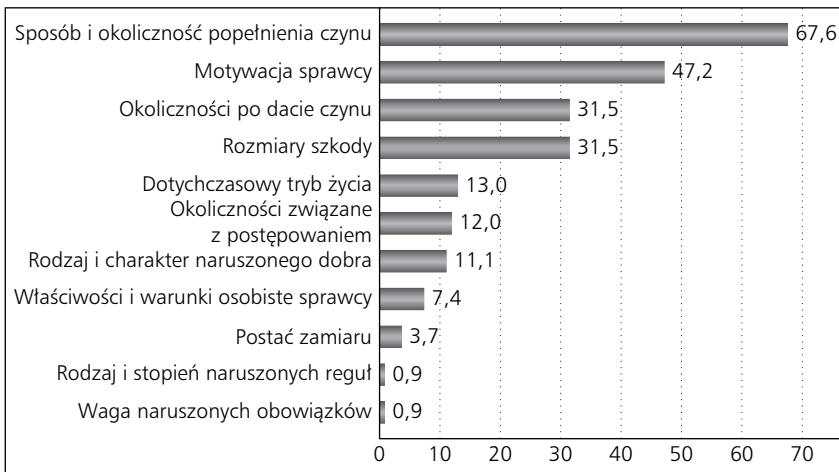
W postępowaniu przygotowawczym na czoło wysunęło się błędne kryterium umorzenia w postaci okoliczności występujących po dacie czynu, które powoływało 46% postanowień. Wskazuje to, że okoliczności związane z pokrzywdzonym (24%), sprawcą (16%) i zadośćuczynieniem (22%), takie jak przebaczenie, brak zainteresowania pokrzywdzonego ściganiem, poprawa zachowania, skrucha sprawcy czy naprawienie przez niego szkody, chociaż zaistniały po dacie czynu, to w istotny sposób rzutowały na ocenę społecznej szkodliwości popełnionego wcześniej przestępstwa. W dalszej kolejności powoływano sposób i okoliczności popełnienia czynu (43%), motywację sprawcy (33%) i rozmiar wyrządzonej lub grożącej szkody (33%). Istotny udział w podejmowaniu decyzji o znikomej społecznej szkodliwości czynu miały także błędne kryteria w postaci okoliczności związanych z prowadzonym postępowaniem karnym (25%) i dotychczasowym trybem życia sprawcy (11%). Pozostałe kryteria nie przekroczyły poziomu 10%.

Wykres 8. Poszczególne kryteria umorzenia w odniesieniu do spraw, w których sporządzono uzasadnienie w postępowaniu przygotowawczym (%)

W postępowaniu sądowym spośród kryteriów umorzenia na pierwszy plan wysunęły się prawidłowe kryteria sposobu i okoliczności popełnienia czynu (68%) oraz motywacji sprawcy (47%). Dla oceny społecznej szkodliwości czynu istotne okazały się także okoliczności występujące po dacie czynu (31%): związane z pokrzywdzonym (17%), z zadośćuczynieniem (15%) i ze sprawcą czynu (3%). Takie samo znaczenie miało kryterium rozmiaru wyrządzonej lub grożącej szkody. Sądy powoływały się również na dotychczasowy tryb życia sprawcy (13%) i okoliczności związane z prowadzonym postępowaniem (12%). Równie istotne były rodzaj i charakter naruszonego dobra (11%). Pozostałe kryteria nie przekroczyły poziomu 10%.

Wykres 9. Poszczególne kryteria umorzenia w odniesieniu do spraw, w których sporządzono uzasadnienie w postępowaniu sądowym (%)

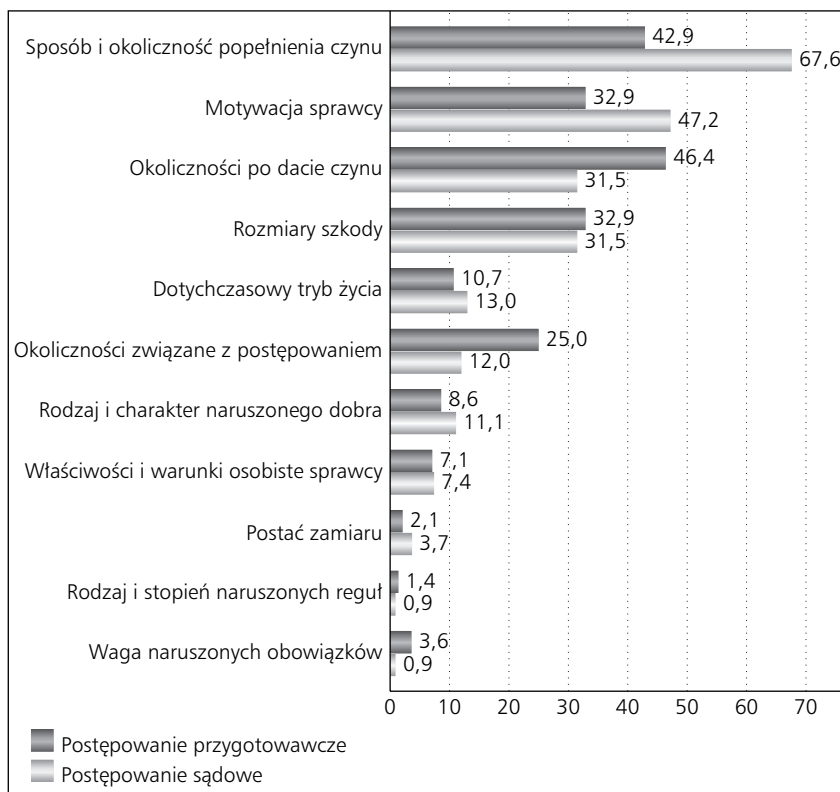

Porównanie kryteriów umorzenia w postępowaniu przygotowawczym i sądowym prowadzi do wniosku, że były one analogiczne. O ile jednak w postępowaniu przygotowawczym wiodące kryterium umorzenia stanowiły okoliczności występujące po dacie czynu (46%), które w sądach uwzględniano na trzecim miejscu (31%), o tyle w postępowaniu sądowym zasadnicze kryterium oceny szkodliwości stanowiły sposób i okoliczności popełnienia czynu (67%), uwzględniane w postępowaniu

przygotowawczym na drugim miejscu (43%). Sądy zdecydowanie częściej niż prokuratura uwzględniały motywację sprawy (odpowiednio 47% i 33%). Zwraca ponadto uwagę dwukrotnie częstsze uwzględnianie przez organy prowadzące postępowanie przygotowawcze okoliczności związanych z postępowaniem (około 25%). W postępowaniu przygotowawczym i sądowym w zbliżonym stopniu uwzględniano rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiar wyrządzonej szkody, dotychczasowy tryb życia oraz warunki i właściwości osobiste sprawy. Pozostałe kryteria umorzenia miały charakter marginalny.

Wykres 10. Poszczególne kryteria umorzenia w odniesieniu do spraw, w których sporządzono uzasadnienie w postępowaniu przygotowawczym i sądowym (%)

Tabela 4. Poszczególne kryteria umorzenia postępowania w odniesieniu do spraw, w których sporządzono uzasadnienie

Kryterium znikomej społecznej szkodliwości	Ogółem		Postępowanie przygotowawcze		Postępowanie sądowe	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
PRAWIDŁOWE						
Rodzaj i charakter naruszonego dobra	24	9,7	12	8,6	12	11,1
Rozmiary szkody	80	32,3	46	32,9	34	31,5
Sposób i okoliczność popełnienia czynu	133	53,6	60	42,9	73	67,6
Waga naruszonych obowiązków	6	2,4	5	3,6	1	0,9
Postać zamiaru	7	2,8	3	2,1	4	3,7
Motywacja sprawcy	97	39,1	46	32,9	51	47,2
Rodzaj i stopień naruszonych reguł	3	1,2	2	1,4	1	0,9
BŁĘDNE						
Właściwości i warunki osobiste sprawcy	18	7,3	10	7,1	8	7,4
Dotychczasowy tryb życia	29	11,7	15	10,7	14	13,0
Okoliczności po dacie czynu	99	39,9	65	46,4	34	31,5
w tym związane:						
z pokrzywdzonym	51	20,6	33	23,6	18	16,7
ze sprawcą	26	10,5	23	16,4	3	2,8
z zadośćuczynieniem	47	19,0	31	22,1	16	14,8
Okoliczności związane z postępowaniem	48	19,4	35	25,0	13	12,0

2.6. SZCZEGÓŁOWA ANALIZA KRYTERIÓW UMORZENIA POSZCZEGÓLNYCH RODZAJÓW PRZESTĘPSTW

Do dalszej analizy wybrano pięć rodzajów przestępstw, w których umorzenie postępowania z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu wystąpiło najczęściej. Są to przestępstwa:

- przeciwko mieniu,
- przeciwko rodzinie,

- przeciwko wiarygodności dokumentów,
- przeciwko wolności,
- przeciwko życiu i zdrowiu.

W postępowaniu przygotowawczym największymi błędami obarczone były umorzenia przestępstw przeciwko rodzinie i opiece oraz życiu i zdrowiu. Żadnej z tych spraw nie umorzono na podstawie wyłącznie prawidłowych kryteriów. Spośród przestępstw przeciwko rodzinie i opiece aż 67% spraw umorzono na podstawie tylko nieprawidłowych kryteriów. Odnośnie do przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu odsetek ten wyniósł 58, natomiast 42% spraw umorzono, podając kryteria zarówno prawidłowe, jak i nieprawidłowe. Najwięcej prawidłowych umorzeń dotyczyło przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów (68%) i przeciwko wolności (44%). Mimo to w przypadku tych ostatnich zapadło tyle samo orzeczeń na podstawie wyłącznie nieprawidłowych kryteriów.

W postępowaniu sądowym najwięcej nieprawidłowych umorzeń, podobnie jak w przygotowawczym, odnosiło się do przestępstw przeciwko rodzinie i opiece. Prawidłowe kryteria zawierało 18% uzasadnień, tylko nieprawidłowe 27% i mieszane 54%. Wynika z tego, że odsetek spraw obarczonych błędami wynosił łącznie ponad 80. Drugą grupę spraw, w których było dużo nieprawidłowych umorzeń, stanowiły przestępstwa przeciwko mieniu — 21% spraw zawierało wyłącznie nieprawidłowe kryteria, blisko 53% zaś częściowo nieprawidłowe. Prawidłowo umorzono jedynie 26% spraw. Najwięcej prawidłowych umorzeń sądowych odnotowano w sprawach o przestępstwa przeciwko wolności (67%). W tej grupie umorzono na podstawie częściowo błędnych kryteriów 22% spraw, na podstawie całkowicie błędnych zaś 11%. Druga grupa spraw zawierająca stosunkowo dużo prawidłowych umorzeń dotyczyła przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu (56%); zapadło w niej jedno orzeczenie na podstawie nieprawidłowych kryteriów, natomiast 33% spraw zawierało kryteria mieszane.

2.6.1. Przestępstwa przeciwko mieniu

W przypadku przestępstw przeciwko mieniu sądy i prokuratury najczęściej wskazywały nieprawidłowe kryterium w postaci okoliczności podacie czynu (łącznie 32 sprawy — 59%), w postępowaniu sądowym występowało ono częściej (63%) niż w postępowaniu przygotowawczym

Tabela 5. Ogólna ocena kryteriów umorzenia wybranych rodzajów przestępstw w odniesieniu do spraw, w których sporządzono uzasadnienie

	Tylko prawidłowe		Tylko nieprawidłowe		Prawidłowe i nieprawidłowe	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
OGÓŁEM						
Przeciwko mieniu	14	25,9	15	27,8	25	46,3
Przeciwko rodzinie	2	6,9	15	51,7	12	41,4
Przeciwko wiarygodności dokumentów	28	63,6	2	4,5	14	31,8
Przeciwko wolności	16	59,3	6	22,2	5	18,5
Przeciwko życiu i zdrowiu	5	23,8	8	38,1	8	38,1
POSTĘPOWANIE PRZYGOTOWAWCZE						
Przeciwko mieniu	9	25,7	11	31,4	15	42,9
Przeciwko rodzinie	0	0,0	12	66,7	6	33,3
Przeciwko wiarygodności dokumentów	15	68,2	2	9,1	5	22,7
Przeciwko wolności	4	44,4	4	44,4	1	11,1
Przeciwko życiu i zdrowiu	0	0,0	7	58,3	5	41,7
POSTĘPOWANIE SĄDOWE						
Przeciwko mieniu	5	26,3	4	21,1	10	52,6
Przeciwko rodzinie	2	18,2	3	27,3	6	54,5
Przeciwko wiarygodności dokumentów	13	59,1	0	0,0	9	40,9
Przeciwko wolności	12	66,7	2	11,1	4	22,2
Przeciwko życiu i zdrowiu	5	55,6	1	11,1	3	33,3

(57%). Jako wyznacznik społecznej szkodliwości często uwzględniano fakt zadośćuczynienia (prokuratury — 46%, sądy — 58%). W postępowaniu przygotowawczym zwraca uwagę powoływanie się na okoliczności związane z postępowaniem (29%) i postawą pokrzywdzonego (26%). Z kolei sądy dość często powoływały kryterium dotychczasowego trybu życia sprawcy (32%).

W przypadku prawidłowych umorzeń sądy najczęściej uwzględniały sposób i okoliczności popełnienia czynu (53% spraw), w po-

Tabela 6. Poszczególne kryteria umorzenia w odniesieniu do spraw, w których sporządzono uzasadnienie — przestępstwa przeciwko mieniu

Kryterium znikomej społecznej szkodliwości	Ogółem		Postępowanie przygotowawcze		Postępowanie sądowe	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
PRAWIDŁOWE						
Rodzaj i charakter naruszonego dobra	5	9,3	2	5,7	3	15,8
Rozmiary szkody	25	46,3	16	45,7	9	47,4
Sposób i okoliczności popełnienia czynu	23	42,6	13	37,1	10	52,6
Waga naruszonych obowiązków	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Postać zamiaru	1	1,9	0	0,0	1	5,3
Motywacja sprawcy	17	31,5	9	25,7	8	42,1
Rodzaj i stopień naruszonych reguł	1	1,9	1	2,9	0	0,0
BŁĘDNE						
Właściwości i warunki osobiste sprawcy	7	13,0	5	14,3	2	10,5
Dotychczasowy tryb życia	11	20,4	5	14,3	6	31,6
Okoliczności po dacie czynu	32	59,3	20	57,1	12	63,2
w tym związane:						
z pokrzywdzonym	11	20,4	9	25,7	2	10,5
ze sprawcą	2	3,7	2	5,7	0	0,0
z zadośćuczynieniem	27	50,0	16	45,7	11	57,9
Okoliczności związane z postępowaniem	10	18,5	10	28,6	0	0,0

stępowaniu przygotowawczym kryterium to zajęło także wysoką pozycję (37%). Zarówno w postępowaniu przygotowawczym, jak i sądowym istotną rolę odegrał rozmiar szkody wyrządzonej przestępstwem (około 47%). Nie ulega bowiem wątpliwości, że karygodność przestępstw przeciwko mieniu mierzona jest przede wszystkim wysokością wyrządzonej szkody. Przy ocenie karygodności duże znaczenie miała także motywacja sprawcy (sądy — 42%, prokuratury — 26%).

2.6.2. Przepięstwa przeciwko rodzinie i opiece

Specyfika przepięstw przeciwko rodzinie i opiece sprawia, że umorzenia z uwagi na brak karygodności czynu sprawcy opierały się zasadniczo na nieprawidłowych kryteriach. Organy procesowe najczęściej powoływały okoliczności występujące po dacie czynu. W postępowaniu przygotowawczym kryterium to dotyczyło aż 94% spraw, w sądowym 73%. Okoliczności związane z pokrzywdzonym występowały łącznie w ponad połowie spraw. W postępowaniu przygotowawczym okoliczności dotyczące osoby sprawcy wskazało 67% spraw, podczas gdy w sądach 18%. Zarówno sądy, jak i prokuratury uwzględniały okoliczności związane z postępowaniem (średnio 28% spraw), na które duży wpływ miała postawa pokrzywdzonego niezainteresowanego ukaraniem sprawcy.

Spośród prawidłowych kryteriów umorzenia sądy najczęściej powoływały sposób i okoliczności popełnienia czynu (73% spraw). Dominowało ono także w postępowaniu przygotowawczym (33%). Często podstawę umorzenia stanowiła motywacja sprawcy (średnio 14%). Należy zauważyć, że w przypadku sądów w uzasadnieniu decyzji w ogóle nie występował rodzaj i charakter naruszonego dobra w przeciwieństwie do np. przepięstw przeciwko mieniu, gdzie kryterium to wystąpiło w 16% spraw.

2.6.3. Przepięstwa przeciwko wiarygodności dokumentów

W przypadku przepięstw przeciwko wiarygodności dokumentów najliczniejsze były umorzenia odwołujące się do motywacji sprawcy. Kryterium to powołało 73% spraw w postępowaniu przygotowawczym, w sądowym — 68%. Do sposobu i okoliczności popełnienia czynu odwoływało się 68% spraw. Istotne kryterium umorzeń stanowił także rozmiar wyrządzonej lub grożącej szkody (blisko 39%).

Spośród kryteriów nieprawidłowych sądy najczęściej wskazywały okoliczności zaistniałe po dacie czynu, w postępowaniu przygotowawczym zaś okoliczności związane z postępowaniem (około 18%). Dotychczasowy tryb życia sprawcy sądy uwzględniały w 14% spraw.

2.6.4. Przepięstwa przeciwko wolności

Najczęstszą podstawę umorzenia przepięstw przeciwko wolności stanowiły sposób i okoliczności popełnienia czynu (prokuratury — 44%,

Tabela 7. Poszczególne kryteria umorzenia w odniesieniu do spraw, w których sporządzono uzasadnienie — przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece

Kryterium znikomej społecznej szkodliwości	Ogółem		Postępowanie przygotowawcze		Postępowanie sądowe	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
PRAWIDŁOWE						
Rodzaj i charakter naruszonego dobra	1	3,4	1	5,6	0	0,0
Rozmiary szkody	2	6,9	1	5,6	1	9,1
Sposób i okoliczności popełnienia czynu	14	48,3	6	33,3	8	72,7
Waga naruszonych obowiązków	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Postać zamiaru	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Motywacja sprawcy	4	13,8	2	11,1	2	18,2
Rodzaj i stopień naruszonych reguł	0	0,0	0	0,0	0	0,0
BŁĘDNE						
Właściwości i warunki osobiste sprawcy	1	3,4	1	5,6	0	0,0
Dotychczasowy tryb życia	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Okoliczności po dacie czynu	25	86,2	17	94,4	8	72,7
w tym związane:						
z pokrzywdzonym	16	55,2	10	55,6	6	54,5
ze sprawcą	14	48,3	12	66,7	2	18,2
z zadośćuczynieniem	2	6,9	1	5,6	1	9,1
Okoliczności związane z postępowaniem	8	27,6	4	22,2	4	36,4

sądy — 72%). W postępowaniu sądowym istotne okazały się także motywacja sprawcy i rozmiar szkody (28%).

W sprawach umorzonych na podstawie błędnych kryteriów w postępowaniu przygotowawczym istotne były okoliczności zaistniałe po dacie czynu (56%), w tym we wszystkich sprawach wskazywano na okoliczności związane z postawą pokrzywdzonego. Także sądy przy umorzeniu brały pod uwagę wskazane kryteria (28%). Zwraca ponadto uwagę wska-

Tabela 8. Poszczególne kryteria umorzenia w odniesieniu do spraw, w których sporządzono uzasadnienie — przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów

Kryterium znikomej społecznej szkodliwości	Ogółem		Postępowanie przygotowawcze		Postępowanie sądowe	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
PRAWIDŁOWE						
Rodzaj i charakter naruszonego dobra	1	2,3	1	4,5	0	0,0
Rozmiary szkody	17	38,6	7	31,8	10	45,5
Sposób i okoliczności popełnienia czynu	30	68,2	15	68,2	15	68,2
Waga naruszonych obowiązków	2	4,5	2	9,1	0	0,0
Postać zamiaru	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Motywacja sprawcy	31	70,5	16	72,7	15	68,2
Rodzaj i stopień naruszonych reguł	0	0,0	0	0,0	0	0,0
BŁĘDNE						
Właściwości i warunki osobiste sprawcy	3	6,8	1	4,5	2	9,1
Dotychczasowy tryb życia	5	11,4	2	9,1	3	13,6
Okoliczności po dacie czynu	6	13,6	2	9,1	4	18,2
w tym związane:						
z pokrzywdzonym	2	4,5	0	0,0	2	9,1
ze sprawcą	0	0,0	0	0,0	0	0,0
z zadośćuczynieniem	4	9,1	2	9,1	2	9,1
Okoliczności związane z postępowaniem	6	13,6	4	18,2	2	9,1

zywanie przez sądy okoliczności związanych z postępowaniem (22% spraw).

2.6.5. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu

W postępowaniu przygotowawczym we wszystkich sprawach wskazywano błędne kryterium okoliczności występujących po dacie czynu, w tym najczęściej dotyczące postawy pokrzywdzonego (75% spraw).

Tabela 9. Poszczególne kryteria umorzenia w odniesieniu do spraw, w których sporządzono uzasadnienie — przestępstwa przeciwko wolności

Kryterium znikomej społecznej szkodliwości	Ogółem		Postępowanie przygotowawcze		Postępowanie sądowe	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
PRAWIDŁOWE						
Rodzaj i charakter naruszonego dobra	3	11,1	0	0,0	3	16,7
Rozmiary szkody	6	22,2	1	11,1	5	27,8
Sposób i okoliczności popełnienia czynu	17	63,0	4	44,4	13	72,2
Waga naruszonych obowiązków	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Postać zamiaru	1	3,7	0	0,0	1	5,6
Motywacja sprawcy	6	22,2	1	11,1	5	27,8
Rodzaj i stopień naruszonych reguł	0	0,0	0	0,0	0	0,0
BŁĘDNE						
Właściwości i warunki osobiste sprawcy	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Dotychczasowy tryb życia	1	3,7	0	0,0	1	5,6
Okoliczności po dacie czynu	10	37,0	5	55,6	5	27,8
w tym związane:						
z pokrzywdzonym	10	37,0	5	55,6	5	27,8
ze sprawcą	3	11,1	3	33,3	0	0,0
z zadośćuczynieniem	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Okoliczności związane z postępowaniem	5	18,5	1	11,1	4	22,2

Często podstawę umorzenia stanowiły okoliczności związane z postępowaniem (33%). Kryteria prawidłowe występowały rzadko. Najczęściej powoływano rozmiar szkody oraz sposób i okoliczności popełnienia czynu (około 17% spraw).

W postępowaniu sądowym wskazywano najczęściej prawidłowe kryteria, to jest sposób i okoliczności popełnienia czynu (78%), motywację sprawcy (67%) i rozmiar szkody (44%). Spośród kryteriów nieprawidłowych najczęściej uwzględniano okoliczności po dacie czy-

Tabela 10. Poszczególne kryteria umorzenia w odniesieniu do spraw, w których sporządzono uzasadnienie — przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu

Kryterium znikomej społecznej szkodliwości	Ogółem		Postępowanie przygotowawcze		Postępowanie sądowe	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
PRAWIDŁOWE						
Rodzaj i charakter naruszonego dobra	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Rozmiary szkody	6	28,6	2	16,7	4	44,4
Sposób i okoliczności popełnienia czynu	9	42,9	2	16,7	7	77,8
Waga naruszonych obowiązków	1	4,8	1	8,3	0	0,0
Postać zamiaru	2	9,5	1	8,3	1	11,1
Motywacja sprawcy	7	33,3	1	8,3	6	66,7
Rodzaj i stopień naruszonych reguł	0	0,0	0	0,0	0	0,0
BŁĘDNE						
Właściwości i warunki osobiste sprawcy	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Dotychczasowy tryb życia	2	9,5	1	8,3	1	11,1
Okoliczności po dacie czynu	15	71,4	12	100,0	3	33,3
w tym związane:						
z pokrzywdzonym	12	57,1	9	75,0	3	33,3
ze sprawcą	4	19,0	4	33,3	0	0,0
z zadośćuczynieniem	3	14,3	3	25,0	0	0,0
Okoliczności związane z postępowaniem	5	23,8	4	33,3	1	11,1

nu (33% spraw). Wszystkie odnosiły się do postawy pokrzywdzonego.

Podsumowując przedstawioną analizę, należy stwierdzić, że umorzenia poszczególnych rodzajów przestępstw w różnym stopniu odwoływały się do wyznaczników społecznej szkodliwości. Wybór poszczególnych kryteriów determinowany był charakterem dóbr prawnych, przeciwko którym przestępstwa były skierowane. W zakresie przestępstw przeciwko mieniu o umorzeniu decydowały głównie okoliczności zwią-

zane ze szkodą — jej rozmiar (46%) i fakt zadośćuczynienia (50%). Umorzenia przestępstw przeciwko rodzinie i opiece opierano głównie na okolicznościach zaistniałych po dacie czynu, związanych z postawą pokrzywdzonego (55%) i osobą sprawcy (48%). Umarzając przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów, wskazywano motywację sprawcy (70%) oraz sposób i okoliczności popełnienia czynu (68%). W przypadku przestępstw przeciwko wolności umarzano postępowanie głównie z uwagi na sposób i okoliczności popełnienia czynu (63%) oraz okoliczności po dacie czynu związane z pokrzywdzonym (37%). Te same kryteria decydowały o umorzeniu przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu (odpowiednio 57% i 43%). Z przeprowadzonej analizy jednoznacznie wynika, że umorzenia, zarówno postępowania przygotowawczego, jak i sądowego, opierały się w znacznej mierze na nieprawidłowych kryteriach, które często stanowiły główny wyznacznik znikomego poziomu społecznej szkodliwości czynu.

2.7. UMORZENIE POSTĘPOWANIA W SPRAWACH O PRZESTĘPSTWA POZAKODEKSOWE

Przebadano łącznie 51 spraw dotyczących przestępstw pozakodeksowych, w tym 39 spraw umorzono na etapie postępowania przygotowawczego, 12 zakończono zaś w ten sposób w postępowaniu sądowym. Sprawy o przestępstwa pozakodeksowe stanowiły 20% wszystkich umorzeń w postępowaniu przygotowawczym i blisko 5% w postępowaniu sądowym, były więc stosunkowo liczne. Należy jednakże zaznaczyć, że grupa ta była niejednorodna i składała się z rozmaitych czynów zabronionych, trudno zatem doszukiwać się ich cech wspólnych.

Umarzając postępowanie karne, uwzględniano przede wszystkim sposób i okoliczności popełnienia czynu (21%), rozmiar wyrządzonej lub grożącej szkody (17%), motywację sprawcy (16%), a także rodzaj i charakter naruszonego dobra (11%). Spośród nieprawidłowych kryteriów umorzenia najczęściej wskazywano okoliczności związane z postępowaniem (11%) i zaistniałe po dacie czynu (10%).

2.8. WYBRANE PRZYKŁADY NIEPRAWIDŁOWYCH UMORZEŃ

2.8.1. Sprawy umorzone na podstawie błędnych kryteriów w postępowaniu przygotowawczym

1. W sprawie o spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 § 1 k.k.) w wyniku awantury pokrzywdzona została pchnię-

Tabela 11. Umorzenia poszczególnych przestępstw pozakodeksowych

Nazwa ustawy	Podstawa prawna	Liczba umorzeń		Ogółem
		postępowanie przygotowawcze	postępowanie sądowe	
Ustawa z 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi	art. 43 ust. 1	3	2	5
Ustawa z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej	art. 224 pkt 2 art. 224 pkt 3 art. 228	— 6 —	1 — 2	9
Ustawa z 18 kwietnia 1985 r. o rybactwie śródlądowym	art. 27a ust. 1 pkt 3	—	1	1
Ustawa z 18 lipca 2001 r. Prawo wodne	art. 191	—	1	1
Ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt	art. 35 ust. 1	1	1	2
Ustawa z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane	art. 90	2	2	4
Ustawa z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych	art. 116 ust. 1, 2, 3 art. 118 ust. 1 art. 115 ust. 2 art. 117 ust. 1	4 1 1 1	1 — — —	8
Ustawa z 16 lipca 1998 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw	art. 202 ust. 1	—	1	1
Ustawa z 11 maja 2001 r. o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia ^a	art. 50	1	—	1
Ustawa z 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe	art. 49	1	—	1
Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych	art. 51 ust. 1 i 2	1	—	1
Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości	art. 79 ust. 4	1	—	1
Ustawa z 7 czerwca 2001 r. o zbiorowym zaopatrzeniu w wodę i zbiorowym odprowadzaniu ścieków	art. 28 ust. 4	4	—	4
Ustawa z 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej ^b	art. 37	1	—	1
Ustawa z dnia 2 grudnia 1993 r. o oznaczaniu wyrobów znakami skarbowymi akcyz ^c	art. 22 ust. 1 ^d	1	—	1
Ustawa karna skarbową z 26 października 1971 r. ^e	art. 107 § 1	1	—	1
Kodeks karny skarbowy	art. 65 § 2 art. 65 § 3	1 1	—	2
Ustawa z 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii ^f	art. 48 ust. 1	4	—	4
Ustawa z 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych	art. 12 pkt 3	1	—	1
RAZEM		39	12	51

^aUchylona ustawą z 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia.

^bUchylona ustawą z 2 lipca 2004 r. — Przepisy wprowadzające ustawę o swobodzie działalności gospodarczej.

^cUchylona ustawą z 23 stycznia 2004 r. o podatku akcyzowym.

^dUchylony ustawą z 10 września 1999 r. — Przepisy wprowadzające Kodeks karny skarbowy z dniem 17 października 1999 r.

^eUchylona ustawą z 10 września 1999 r. — Przepisy wprowadzające Kodeks karny skarbowy z dniem 17 października 1999 r.

^fUchylona ustawą z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii.

ta przez konkubenta i doznała obrażeń w postaci rozległego pęknięcia śledziony z krwotokiem wewnętrznym. Śledziona została usunięta. W uzasadnieniu stwierdzono, że pokrzywdzona nie żywi żadnej urazy do sprawcy, który troskliwie opiekuje się nią i jej synem. Mimo ustalenia, że działanie sprawcy nie było umyślne, nie dokonano zmiany kwalifikacji prawnej czynu na art. 156 § 2 k.k., co umożliwiłoby np. warunkowe umorzenie postępowania karnego.

2. W wypadku samochodowym jeden z pasażerów doznał ciężkich obrażeń ciała w postaci złamania ze zwknięciem kręgosłupa z uszkodzeniem rdzeniowo-korzeniowym skutkujących trwałym kalectwem (art. 177 § 2 k.k.). W uzasadnieniu stwierdzono, że „wobec pozytywnego zakończenia postępowania mediacyjnego uznać należy, iż pomimo tego, że skutkiem czynu podejrzanego było ciężkie kalectwo pokrzywdzonego, to czyn podejrzanego cechuje znikoma społeczna szkodliwość”.

3. W sprawie dotyczącej wyłudzenia sprzętu AGD i RTV o łącznej wartości 2960 zł zarzutu z art. 286 § 1 w zw. z art. 64 § 1 k.k. nie zdołano ogłosić z uwagi na niemożność ustalenia miejsca pobytu podejrzanego. Po siedmiu latach od zdarzenia podjęto zawieszono postępowanie. Pokrzywdzony stwierdził, że nie rości pretensji do sprawcy mimo nieuregulowania należności. O znikomej szkodliwości społecznej czynu zadecydowały znaczny upływ czasu, „brak odczucia szkody przez pokrzywdzonego i mniejsza wartość zaatakowanego dobra”.

4. W sprawie o wyłudzenie usług hotelowych przez obywatela Niemiec na kwotę 1105 zł (art. 286 § 1 k.k.) w uzasadnieniu stwierdzono, że wartość szkody była „więcej niż nieznaczna”. W rzeczywistości sprawca nie został ujęty.

5. W sprawie dotyczącej żądania korzyści majątkowej w kwocie 300 zł za zwrot bezprawnie zabranej rzeczy (art. 286 § 2 k.k.) umorzenie oparto wyłącznie na stwierdzeniu pokrzywdzonej, że nie chce ścigania. W uzasadnieniu stwierdzono, iż „postawa pokrzywdzonej powoduje, że organy ścigania wbrew woli pokrzywdzonej kontynuują ściganie, którym nikt nie jest zainteresowany”.

6. W sprawie o przestępstwo z art. 157 § 1 k.k., polegające na zadaniu rany klutej w okolicy łędźwiowej nożem kuchennym, pokrzywdzony złożył pisemne oświadczenie, że nie ma żalu do sprawcy i nie chce jego ukarania.

7. W sprawie dotyczącej podrobienia podpisu na potwierdzeniu transakcji kartą Visa pożyczoną sprawcy przez jej posiadacza (art. 270 § 1 k.k.) w uzasadnieniu stwierdzono, że sprawca nie miał świadomości

bezprawności swojego postępowania. W tej sytuacji należało umorzyć postępowanie z uwagi na treść art. 30 k.k.

8. W sprawie o wyłudzenie usługi naprawy samochodu na kwotę 11 000 zł (art. 286 § 1 k.k.) sprawca zapewnił, że zapłaci po uzyskaniu odszkodowania. W uzasadnieniu stwierdzono, że „sposób popełnienia czynu zabronionego nie nosił znamion podstępного działania lub tym bardziej zachowania zmierzającego do wprowadzenia w błąd” (*sic!*). Sprawę należało zatem umorzyć nie z uwagi na znikomą społeczną szkodliwość, lecz brak znamion czynu zabronionego (art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k.).

9. W sprawie o przestępstwo z art. 191 § 2 k.k. czterech sprawców działających na zlecenie zabrało pokrzywdzonemu samochód, innym samochodem wywiozło go do lasu, gdzie groziło mu uszkodzeniem ciała i zniszczeniem domu, w celu zmuszenia do zwrotu 2000 zł. Prokurator stwierdził, że samochód został natychmiast zwrócony pokrzywdzonemu, który ponadto sam dopuścił do niejasnych rozliczeń i nie wystawił pokwitowań zapłaty. Ponadto pokrzywdzony stwierdził, że nie obawia się już podejrzanych, sprawę uważa za definitywnie zakończoną i nie chce, by toczyło się postępowanie.

10. W sprawie o usiłowanie włamania do samochodu czyn miał miejsce 20 września 1990 r., sprawca ukrywał się na terenie Niemiec. Postanowienie o umorzeniu zapadło 14 września 2005 r., a więc tuż przed upływem terminu przedawnienia. W uzasadnieniu wskazano, iż znikoma społeczna szkodliwość czynu wynikała z faktu, że sprawcy nie odnieśli korzyści majątkowej, a przestępstwo popełniono 15 lat temu.

11. W sprawie o przestępstwo z art. 207 § 1 k.k. sprawca, po odbyciu kary pozbawienia wolności za czyn z art. 207 § 1 k.k., wyszedł z więzienia i ponownie znęcał się psychicznie i fizycznie nad żoną, zmuszał ją do stosunków seksualnych, pokrzywdzona często uciekała z domu. O umorzeniu zadecydował wniosek pokrzywdzonej o wycofanie sprawy z uwagi na „nagłą i zdecydowaną poprawę męża”, pokrzywdzona „nie była zainteresowana dalszym postępowaniem”.

12. W sprawie o przestępstwo z art. 157 § 1 k.k. ustalono, że pokrzywdzony został kopnięty w głowę, w wyniku czego doznał złamania kości sklepienia czaszki ze wstrząśnieniem mózgu. Czyn miał miejsce 2 września 1996 r., podejrzany wyjechał do Stanów Zjednoczonych, co spowodowało zawieszenie postępowania, które podjęto w 2005 r., a następnie umorzono. W uzasadnieniu postanowienia jako przesłankę umorzenia wskazano upływ czasu od zdarzenia i złożenie oświadczenia przez pokrzywdzonego, że wybaczył sprawcy.

13. W sprawie dotyczącej nielegalnego posiadania dwóch sztuk broni palnej (art. 263 § 2 k.k.) w uzasadnieniu postanowienia stwierdzono, że sprawca pochodzący z Belgii nie był świadomy, iż posiadanie broni bez zezwolenia jest nielegalne. Sprawę należało zatem umorzyć z uwagi na nieświadomość bezprawności czynu (art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. w zw. z art. 30 k.k.).

14. W sprawie o czyn z art. 158 § 1 k.k., polegający na pobiciu przez dwóch sprawców, pokrzywdzony doznał urazu w postaci stłuczenia głowy i twarzy, wstrząśnienia mózgu i złamania stropu zatoki szczękowej. Postępowanie umorzono z uwagi na przeproszenie i naprawienie szkody oraz ignorowanie przez pokrzywdzonego wezwań do stawiennictwa.

15. W sprawie o kradzież części komputerowych i telefonu komórkowego łączna wartość przedmiotu zaboru wyniosła 1400 zł. Dokonując oceny poprawności tego umorzenia, należy stwierdzić, że kryterium rozmiaru wyrządzonej szkody powinno dotyczyć kwot stosunkowo niewielkich i uwzględniać ustawową gradację społecznej szkodliwości (znikomość — nieznaczność).

16. W sprawie dotyczącej nieuprawnionego uzyskania programów komputerowych na pięciu CD i dwóch twardych dyskach o wartości 3000 zł jako przesłankę umorzenia podniesiono skazanie za występki z art. 117 ust. 1 ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

17. W sprawie dotyczącej wyłudzenia przejazdu taksówką sprawcy podawali się za pracowników Najwyższej Izby Kontroli. Czyn popełniono w październiku 1990 r., sprawę zawieszono, a następnie podjęto w marcu 2005 r. i umorzono 13 czerwca 2005 r., czyli w rzeczywistości z uwagi na bliski termin przedawnienia. W uzasadnieniu wskazano minimalną sumę strat, a także brak zainteresowania ukaraniem ze strony pokrzywdzonego.

18. W sprawie o kradzież z włamaniem kurtek o łącznej wartości 3500 zł przestępstwa dokonano w październiku 1994 r., jeden ze sprawców wyjechał do Stanów Zjednoczonych. Pokrzywdzona oświadczyła, że sprawca naprawił szkodę i zapłacił 1200 USD. Umarzając postępowanie, wskazano także na nadmierne koszty społeczne związane z dalszym ściganiem sprawcy.

19. W sprawie dotyczącej dziewięciu występków z art. 284 § 2 k.k., polegających na przywłaszczaniu przez pracownika pieniędzy w kwotach od 400 do 2600 zł na szkodę pracodawcy, jako podstawę umorze-

nia wskazano niekaralność, fakt zgłoszenia przestępstwa przez sprawcę i stanowisko pokrzywdzonego, który nie chciał ścigania pracownika.

20. W sprawie o trzy występki: kradzież kwoty 2000 zł, przywłaszczenie telefonu komórkowego o wartości 800 zł i wyłudzenie kwoty 2700 zł, pokrzywdzony nie chciał prowadzenia postępowania przeciwko członkowi rodziny, który naprawił częściowo szkodę.

Spośród umorzeń postępowań dotyczących przestępstw pozakodeksowych na uwagę zasługują poniższe sprawy:

21. W sprawie o występki z art. 22 ust. 1 ustawy z 2 grudnia 1993 r. o oznaczeniu wyrobów znakami akcyzy, dotyczącej 103 sztuk butelek spirytusu o pojemności 1 litra, czyn popełniono w grudniu 1995 r. i umorzono w styczniu 2005 r., by nie dopuścić do przedawnienia. W sprawie nie można było ustalić miejsca pobytu sprawcy. W uzasadnieniu stwierdzono, że karę stanowiło już samo odebranie alkoholu.

22. W sprawie o występki z art. 65 § 3 w zw. z art. 65 § 1 k.k.s. polegający na posiadaniu ponad 2000 paczek papierosów bez znaków skarbowych akcyzy w uzasadnieniu wskazano na małą wartość narażonego na uszczuplenie podatku. Była to jednak dość znaczna kwota 8760 zł.

23. W sprawie dotyczącej jednorazowej sprzedaży narkotyku w postaci marihuany o wadze 5 gram za kwotę 120 zł w uzasadnieniu wskazano niewielką ilość narkotyku, odległy czas od popełnienia przestępstwa i brak uprzedniej karalności sprawcy. Trudno jednak przyjąć, że nawet jednorazowa sprzedaż narkotyku we wskazanej ilości nie jest karygodna w stopniu większym niż znikomy.

24. W sprawie o występki z art. 118 pkt 1 ustawy o prawie autorskim, polegającym na sprzedaży 154 sztuk płyt i 27 kaset bez hologramów na bazarze, w uzasadnieniu wskazano na „niewielką ilość płyt”, ponadto sprawcy nigdy potem nie zatrzymano na tym procederze, a od czynu upłynęło 8 lat, dlatego karanie było niecelowe. Nie można jednak zgodzić się ze stwierdzeniem, że wskazana liczba płyt była niewielka.

25. W sprawie o występki z art. 224 pkt 3 ustawy z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej sprawca nie zgłaszał się do wojskowej komendy uzupełnień od grudnia 1998 r. do października 2004 r., a więc przez okres blisko 6 lat, po czym został przeniesiony do rezerwy. W uzasadnieniu wskazano, że samo prowadzenie postępowania stanowiło dostateczną dolegliwość dla sprawcy.

2.8.2. Sprawy umorzone na podstawie błędnych kryteriów w postępowaniu sądowym

1. W sprawie o przestępstwo z art. 13 § 1 w zw. z art. 197 § 1 w zb. z art. 157 § 2 w zw. z art. 11 § 2 k.k. sprawca w zamiarze doprowadzenia pokrzywdzonej do obcowania płciowego, używając siły fizycznej, wepchnął ją do łazienki, przewrócił na podłogę, przycisnął do drzwi, po czym zdarł rajstopy i majtki, a następnie chwycił ją za ramiona i — odwracając ją tyłem — przewrócił na muszlę klozetową w celu odbycia stosunku płciowego. Sprawca nie osiągnął celu z uwagi na opór pokrzywdzonej i nadejście jej męża, spowodował jednak obrażenia ciała w postaci zadrapań i siniaków. Z opisu czynu i zeznań pokrzywdzonej wynikało, że zdarzenie niewątpliwie miało drastyczny przebieg. Pełnomocnik oskarżycielki posiłkowej po zapłaceniu przez oskarżonego na rzecz pokrzywdzonej 4000 zł odszkodowania wnosił o warunkowe umorzenie postępowania. Do wniosku przyłączyły się pozostałe strony. Sąd umorzył postępowanie z uwagi na znikomą społeczną szkodliwość czynu, powołując się wyłącznie na fakt zawarcia ugody w toku postępowania mediacyjnego i zadośćuczynienia finansowego. Sąd uznał, że czyn oskarżonego nie stanowi przestępstwa, aby „nie ingerować nazbyt w stosunki międzysąsiedzkie pomiędzy stronami”. Uznał ponadto, że „zgodnie ze stanowiskiem Senatu RP z czerwca 2004 r. w sprawie polityki karania cel postępowania karnego został osiągnięty z korzyścią dla obu stron postępowania karnego, a także bez żadnego uszczerbku dla wymiaru sprawiedliwości”. Orzeczenie powyższe stanowi jaskrawy przykład oportunistycznego procesowego.

2. Oskarżonemu zarzucono popełnienie przestępstwa z art. 207 § 1 w zb. z art. 157 § 1 w zb. z art. 157 § 2 w zw. z art. 11 § 2 k.k. i przestępstwa z art. 197 § 1 k.k. Przestępstwo znęcania się nad konkubinią dotyczyło okresu od czerwca 2000 r. do września 2003 r., jego opis obejmował m.in. uraz przedramienia lewego ze złamaniem lewej kości łokciowej, podbiegnięcia krwawe na nosie i obu wargach, klatce piersiowej i szyi, zasinienie obu ramion i piersi. Przestępstwo z art. 197 § 1 k.k. polegało na tym, że sprawca, grożąc zabójstwem i stosując przemoc w postaci rzućenia na łóżko i zdercia ubrania, doprowadził konkubinę do obcowania płciowego. Pokrzywdzona składała w trakcie postępowania kilkakrotnie zeznania, z których wynikało, że oskarżony wyzywał ją wulgarnymi słowami, bił ją, groził jej, zmuszał do poddania się czynnościom seksualnym. W uzasadnieniu postanowienia sąd stwierdził na podstawie toczących

się spraw karnych, w których oskarżony i pokrzywdzona są na przemian różnymi stronami procesowymi, że między pokrzywdzoną a oskarżonym istnieje konflikt, którego podłożem jest zaprzestanie wspólnego pożycia w konkubinacie. Jako przesłankę umorzenia postępowania wskazano ugodę stron zawartą na etapie sądowym po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego. Sąd, „respektując autonomię pożycia oskarżonego i pokrzywdzonej i bacząc, by nie nastąpiła zbędna ingerencja Sądu”, wskazał, że „pogodzenie się stron stanowi nadrzędny cel postępowania karnego”, wyrok skazujący spowodowałby zaś eskalację konfliktu.

3. W sprawie o przywłaszczenie przez skarbnika kwoty 1115 zł, pochodzącej ze składek, podstawę umorzenia postępowania stanowiły wyłącznie nieprawidłowe przesłanki: złożenie zawiadomienia w wyniku sporu personalnego, naprawienie szkody i polubowne zakończenie sprawy. Sąd stwierdził, że „polubowne rozstrzygnięcie spraw karnych stanowi obecnie najbardziej pożądane zakończenie postępowań. Fakt, że strony doszły do porozumienia prawie natychmiast, wskazuje na niewielkie — nawet dla pokrzywdzonych — znaczenie czynu”. W dalszej części uzasadnienia sąd wskazał na brak karalności i pozytywną opinię sprawcy.

4. W sprawie o występki z art. 190 § 1 k.k. w uzasadnieniu wyroku sąd stwierdził, że kierowane groźby nie wywołały u pokrzywdzonej obawy. W tej sytuacji prawidłowym rozstrzygnięciem powinno być uniewinnienie oskarżonego z uwagi na brak znamion czynu zabronionego, do których należy uzasadniona obawa spełnienia groźby.

Poniższe sprawy nie zawierały uzasadnienia, warto je jednak przytoczyć, gdyż z uwagi na rozmiar wyrządzonej lub grożącej szkody stanowią przykład nieprawidłowych umorzeń w postępowaniu sądowym.

5. W sprawie dotyczącej trzech przestępstw z art. 286 § 1 k.k. oskarżony pobrał z magazynu pokrzywdzonej firmy obuwie o wartości odpowiednio 81 000 zł, 7900 zł i 18 000 zł, za które nie zapłacił.

6. W sprawie o przestępstwo z art. 286 § 1 k.k. oskarżony zakupił na kredyt okna o wartości ponad 112 000 zł.

7. W sprawie o występki z art. 263 § 2 k.k. u oskarżonego na przejściu granicznym zatrzymano trzy rewolwery i tysiąc sztuk naboji.

8. W sprawie obejmującej 484 występki z art. 218 § 1 k.k. oskarżonemu zarzucono uporczywe naruszanie praw pracowniczych poprzez dokonywanie potrąceń z wynagrodzeń za pracę pracowników i nieprzekazywanie ich zgodnie z przeznaczeniem na konta Pracowniczej Kasy Zapomogowo-Pożyczkowej w kwocie łącznej nie mniejszej niż 325 000 zł.

W aktach znajdował się wniosek zarządu związku zawodowego o umorzenie postępowania, w którym podnoszono, że zawiadomienie o przestępstwie zostało złożone w celu przymuszenia pracodawcy do przekazywania potrącanych środków na właściwe konta i pracodawca uregulował swoje zobowiązania wobec pracowników.

3. PODSUMOWANIE

W obecnym stanie prawnym, ukształtowanym przez Kodeks karny z 1997 r., praktyka umorzenia postępowania odnośnie do czynów społecznie szkodliwych w stopniu znikomym nie powinna sprawiać organom procesowym poważniejszych trudności. Większość sporów dogmatycznych nie ma przełożenia na ocenę dość typowych stanów faktycznych występujących w materiale aktowym. Opisowana instytucja była szczegółowo analizowana już na długo przed wejściem w życie obecnie obowiązującego Kodeksu karnego, była także przedmiotem wielu orzeczeń Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych.

Przeprowadzone badanie aktowe wskazało, że odsetek spraw zawierających uzasadnienie, w których decyzje o umorzeniu postępowania z uwagi na brak karygodności czynu wydano częściowo lub całkowicie na podstawie nieprawidłowych kryteriów, wyniósł 57. Oznacza to, że ponad połowa przebadanych orzeczeń była wadliwa w całości lub w części i zapadła z naruszeniem treści art. 1 § 2 k.k. Na podstawie wyłącznie prawidłowych kryteriów umorzono jedynie 35% spraw w postępowaniu przygotowawczym i 54% w postępowaniu sądowym. W tej sytuacji ocena stosowania przez organy procesowe omawianej instytucji może być jedynie negatywna. Spośród stwierdzonych uchybień należy wymienić w szczególności:

- podstawowy brak znajomości kryteriów społecznej szkodliwości przez organy stosujące prawo i powoływanie się na okoliczności, które jej nie wyznaczają;
- ogólnikowe odwoływanie się do treści art. 115 § 2 k.k. bez wskazania, jakie konkretnie kryteria przekonały organ o znikomej społecznej szkodliwości;
- występowanie innych przesłanek umorzenia, w szczególności art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k.;
- umarzanie spraw zagrożonych bliskim terminem przedawnienia karalności;

- brak całościowej oceny wszystkich elementów składających się na stopień społecznej szkodliwości popełnionego czynu, nadawanie prymatu określonej okoliczności w oderwaniu od pozostałych kryteriów, w tym zwłaszcza wysokości szkody, które obiektywnie przekraczały próg karygodności;

- uleganie określonym interesom uczestników postępowania, w tym zwłaszcza pokrzywdzonym, którzy złożyli zawiadomienie, a następnie, z różnych przyczyn, nie byli zainteresowani kontynuowaniem postępowania; dotyczyło to także czynów obejmujących sytuacje drastyczne;

- umarzanie postępowania z uwagi na okoliczności utrudniające prowadzenie postępowania (np. ukrywanie się sprawcy) w celu wyeliminowania spraw zagrożonych przewlekłością;

- umarzanie postępowania w przypadku pojednania, zawarcia ugody lub pozytywnego wyniku mediacji; okoliczności te powinny stanowić podstawę decyzji o warunkowym umorzeniu postępowania karnego, względnie o łagodniejszym wymiarze kary.

Postępowanie karne z pewnością wymaga unormowania, które pełniłoby rolę regulatora odpowiedzialności karnej, umożliwiając rezygnację ze ścigania czynów błahych. Czy jednak negatywna ocena praktyki umorzenia postępowania z powodu znikomej społecznej szkodliwości przemawia za odrzuceniem tego pojęcia?

Źródło zagrożeń nie tkwi w materialnym elemencie przestępstwa, ale łączy się z odchyleniami w posługiwaniu się nim. Odruchowa eliminacja instytucji, z którą te odchylenia były związane, byłaby na pewno pochopna i nieuzasadniona. Stopień społecznej szkodliwości stanowi jedną z dyrektyw sądowego wymiaru kary (art. 53 § 1 k.k.), odgrywa rolę w przypadku odstąpienia od wymierzenia kary (art. 59 k.k.), zastosowania warunkowego umorzenia postępowania (art. 66 § 1 k.k.) czy orzeczenia środka zabezpieczającego (art. 94 § 1 k.k.). Społeczna szkodliwość pełni zatem pożyteczną i ważną funkcję w procesie stosowania prawa.

Można zastanowić się nad celowością usunięcia przepisu art. 1 § 2 k.k. jako regulatora ścigania karnego, przy pozostawieniu pojęcia społecznej szkodliwości w innych przepisach. Alternatywą byłoby wprowadzenie do procedury karnej zasady oportunistu w miejsce zasady legalizmu. To jednak mogłoby osłabiać zaufanie społeczeństwa do skuteczności kontroli państwa nad przestępczością. Legalizm ścigania przestępstw jest ważnym elementem zachowania praworządności wymiaru sprawiedli-

wości, a jego akcentowanie ma istotne znaczenie społeczne⁴⁹. Ponadto ustawy oparte na zasadzie oportunistycznym w kwestii zaniechania ścigania używają kryteriów nieokreślonych i ogólnych (np. niewielka wina, nieznaczne skutki przestępstwa, niecelowość ścigania). Przyjęcie tej zasady wiązałoby się z ryzykiem jeszcze większej dowolności rozstrzygnięć i prowadziło do nadużyć.

W tej sytuacji należy opowiedzieć się za pozostawieniem art. 1 § 2 k.k. w jego dotychczasowej treści. Umorzenie postępowania na jego podstawie w przypadku mniej poważnych przestępstw bardziej odpowiada polskiej tradycji procesowej niż rezygnacja ze ścigania na podstawie zasady oportunistycznej. Uwzględniając treść art. 115 § 2 k.k., który zawiera w miarę precyzyjne i obiektywne kryteria, rozwiązanie materialnoprawne pozwala na pełniejszą kontrolę orzeczeń umarzających postępowanie z powodu znikomej społecznej szkodliwości czynu.

---

⁴⁹J. Tylman w: *Polskie postępowanie karne*, WP PWN, Warszawa 1998, s. 114.

**W serii książek Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości
dotychczas ukazały się:**

- Jan Brol, *Depozyty sądowe. Praktyka sądowa. Wnioski de lege ferenda*
- Jan Brol, *Spółki prawa handlowego. Stan prawny na dzień 1 września 1993*
- Jan Brol, *Prawo upadłościowe w świetle praktyki sądowej. Stan prawny na dzień 1 marca 1995*
- Jan Brol, Marek Safjan, *Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Raport z badań*
- Konrad Buczkowski, Michał Wojtaszek, *Pranie pieniędzy*
- Konrad Buczkowski, Michał Wojtaszek, *Przestępstwa gospodarcze w praktyce prokuratorskiej i sądowej*
- *Crime Control in Poland*, red. Jerzy Jasiński, Andrzej Siemaszko
- Maciej Domański, *Orzekanie przepadku świadczenia «niegodziwego» (art. 412 k.c.)*
- Elżbieta Holewińska-Łapińska, *«Adopcje zagraniczne» w praktyce polskich sądów*
- Elżbieta Holewińska-Łapińska, *Orzekanie separacji*
- Michał Jankowski, Andrzej Siemaszko, *Administration of Justice in Poland*
- *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary; Mediation. Juvenile Offender — Victim* (książka dwujęzyczna), red. Beata Czarnecka-Działuk, Dobrochna Wójcik
- *Ławnicy. Rezultaty badań empirycznych*, red. Andrzej Siemaszko
- *Niemieckie prawo insolwencyjne*, red. Jan Brol, tłum. Marek A. Zieliński
- *Prawo w działaniu*, t. 1: *Sprawy cywilne*, red. Elżbieta Holewińska-Łapińska
- *Prawo w działaniu*, t. 2: *Przewlekłość postępowania sądowego*, red. Elżbieta Holewińska-Łapińska, Andrzej Siemaszko
- *Prawo w działaniu*, t. 3: *Sprawy karne*, red. Andrzej Siemaszko
- *Prawo w działaniu*, t. 4: *Sprawy cywilne*, red. Elżbieta Holewińska-Łapińska
- *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie*, t. 1: *Prawo spółek*, red. Marek Safjan
- *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie*, t. 2: Stanisław Przyjemski, *Prawo karne*
- *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie*, t. 3: *Dokumenty karne*, red. Eleonora Zielińska
- *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie*, t. 4: Aleksander Chłopecki, Marcin Dyl, *Rynek kapitałowy*
- *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie*, t. 5: *Prawo gospodarcze. Wybrane zagadnienia*, red. Marek Safjan przy współpracy Iwony Hykawy
- *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie*, t. 6: *Dokumenty karne*, cz. II, red. Eleonora Zielińska
- *Przestępczość gospodarcza. Doświadczenia europejskie i amerykańskie*, red. Andrzej Siemaszko
- Jacek Sadomski, *Naruszenie dóbr osobistych przez media (analiza praktyki sądowej)*
- Jacek Sadomski, *Konflikt zasad — ochrona dóbr osobistych a wolność prasy*

- Marek Safjan, *Prawo i medycyna. Ochrona praw jednostki a dylematy współczesnej medycyny*
- Andrzej Siemaszko, *Kogo biją, komu kradną. Przeszłość nie rejestrowana w Polsce*
- Andrzej Siemaszko, Beata Gruszczyńska, Marek Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce 1*, red. Andrzej Siemaszko
- Andrzej Siemaszko, Beata Gruszczyńska, Marek Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce 2*, red. Andrzej Siemaszko
- Andrzej Siemaszko, Beata Gruszczyńska, Marek Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce 3*, red. Andrzej Siemaszko
- Zbigniew Skarżyński, *Bójka i pobicie w polskim prawie karnym*
- *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze*, t. 1: *Prawo rodzinne*, red. Marek Safjan
- *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze*, t. 2: *Prawo cywilne*, red. Marek Safjan
- *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze*, t. 3: *Prawo karne*, red. Eleonora Zielińska
- *Standardy prawne Rady Europy. Zalecenia*, t. 4: *Sądownictwo. Organizacja — postępowanie — orzekanie*, wybór i tłum. Jerzy Jasiński
- *Standardy prawne Rady Europy. Teksty i komentarze*, t. 5: *Prawo gospodarcze*, red. Marek Safjan przy współpracy Iwony Hykawy i Jacka Sadowskiego
- Teodor Szymanowski, *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*
- Roman Trzaskowski, *Działalność statutowa a działalność gospodarcza fundacji — prawo i praktyka*
- *Tymczasowe aresztowanie*, red. Andrzej Siemaszko
- Edward Warzocha, *Postępowanie zabezpieczające. Komentarz do art. 730–757 k.p.c.*

Książki te można nabyć w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości
tel.: (0-22) 826 03 63, e-mail: iws@iws.org.pl

Te i inne książki wydane przez Oficynę Naukową można zamawiać w biurze Oficyny,
ul. Mokotowska 65/3, 00-533 Warszawa,
tel.: (0-22) 622 02 41, fax (0-22) 622 02 42
e-mail: oficyna.naukowa@data.pl   www.oficyna-naukowa.com.pl